

Életpályaelemzések az aszódi latin iskolában végzett diákok körében

Jelige: Aszód

2012.

Tartalomjegyzék

Tartalom

Tartalomjegyzék	2
I. Bevezetés	2
1. Bevezetés	2
2. A kutatás ismertetése.....	5
3. Az iskola története	6
4. Oktatás a korszakban	7
II. A diákok társadalmi összetétele.....	8
1. A diákok származás szerinti összetétele	9
A szülők társadalmi helyzete és foglalkozása közötti összefüggések	11
2. A diákok felekezeti összetétele	11
3. Foglalkozásszerkezet szerinti kimutatások	17
a. A foglalkozásszerkezet változásai	18
b. foglalkozáscsoportok vizsgálata felekezetenként.....	19
4. Az iskola vonzáskörzete.....	21
a. A vonzáskörzet vizsgálata megyei viszonylatban	21
b. Az iskola vonzáskörzetének vizsgálata a diákok lakhelyének típusa alapján.....	24
III. A diákok későbbi élete -életpályaelemzések	32
1. Az eredmények elemzése	32
a. Iskolázási stratégiák.....	32
b. Rekrutáció és mobilitás.....	36
IV. Összegzés és további célok	41
Bibliográfia.....	43
Források.....	44
Mellékletek.....	45

I. Bevezetés

1. Bevezetés

A társadalomtörténet-írás már régóta foglalkozik a társadalmi mobilitás kérdésével. Ennek az egyik legkézenfekvőbb helyszíne az iskola. Ám a közelmúltban nem ez az egyetlen aspektusa az iskolával kapcsolatos kutatásoknak. Az utóbbi időben nagy figyelmet

kapott az oktatás társadalomtörténetének kutatása, a kettő kölcsönhatásainak tanulmányozása, melyeknek célja annak vizsgálata, hogy az oktatás mennyiben járult hozzá a rendi társadalom polgárivá való alakulásához. Sasfi Csaba szerint ezek a kutatások segítenek megérteni a történelmileg kialakult egyéni közösségi gyakorlatok céljait, azoknak változását, ezeknek a folyamatoknak a mélyebb megértését.¹ Ehhez kapcsolódik tehát annak a kérdése, hogy az oktatás intézményesülése, a magánnevelőkkel, udvari tanítással szemben az iskola térnyerése hozzájárult-e a társadalmi igazságosság megvalósulásához. Az oktatás társadalomtörténetének vizsgálata tehát olyan jelentős tudományos hozammal bír a magyar társadalomtörténetírás és szociológia számára, mely indokolja ezeket a vizsgálatokat, és az iskolával kapcsolatos kutatások újragondolását.²

Az oktatás (vagy nevelés) társadalomtörténeti szempontú kutatása az Egyesült Államokban fogalmazódott meg az 1960-as évek végétől. Ebben az évtizedben jelentek meg Amerikában olyan munkák, melyek kiindulópontjai lettek az oktatás társadalomtörténeti megközelítésének.³

Az oktatás társadalomtörténeti vizsgálatának arra kellett választ adnia, hogy milyen formális intézmények biztosították az oktatást, ezek hogyan változtak, milyen tudást közvetítettek, milyen hatással voltak a diákokra.. E kérdések megválaszolásához azonban nemcsak új szemléletre, hanem új módszerekre is szükség volt, ebben az új kvantitatív módszerek és technikák segítettél, számítógépes programokkal.⁴

Később a reprodukciós elméletre fektettek nagy hangsúlyt, mely azt vizsgálja, hogy az oktatás mennyiben segítette elő a társadalmi különbségek újratermelését. Ez az elmélet Pierre Bourdieu-tól származik. Az 1990-es évekre azonban egy másik megközelítés érvényesült, mely azt vizsgálta, hogy milyen különbségek állapíthatóak meg a beiskolázásban a különböző társadalmi csoportok terén.

Így vált fokozatosan markáns kutatási irányzattá az oktatás társadalomtörténeti kutatása.

¹ Sasfi Csaba: Az oktatás társadalomtörténete, in Kövér György szerk. Zsombékok, Századvég kiadó, Budapest, 2006, 509.o

² Sasfi Csaba, Zsombékok, 510.o

³ Sasfi Csaba: Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: négy dunántúli ifjú kiművelése a reformkorban. Korall, 3-4. szám <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/sasficsaba.pdf> 21.o

⁴ Sasfi Csaba: Korall 22.o

Magyarországon a nevelés és oktatástörténeti vizsgálatoknak van nagy múltja, míg az oktatás társadalomtörténeti vizsgálata csak viszonylag későn, az 1980-as években indult el.⁵

Magyarországon az oktatás társadalomtörténetével foglalkoztak többek között Benda Gyula:⁶professzor, Sasfi Csaba⁷, Karády Viktor⁸, Lengvári István,⁹ vagy Tóth Árpád¹⁰.

Az oktatás társadalomtörténeti megközelítésű kutatásához azonban szükség volt az intézményrendszer és az azt, valamint a nevelést szabályozó törvények részletes elemzésére is, melyekhez szükség volt a régi, nagy múltú iskolatörténeti feldolgozásokra. Példának okának említeném meg Pukánszky Béla iskolatörténeti munkáját.¹¹

A fent vázolt kutatástörténeti előzményekhez kapcsolódva célom az aszódi latin iskola diákságának társadalmi összetételének vizsgálata 1833-1862 között. Ezen időszakban vizsgálom iskola vonzáskörzetének, társadalmi, felekezeti és nemzetiségi összetételének alakulását, így megállapíthatóvá válik az aszódi evangélikus középiskola lokális és regionális szerepe és jelentősége, valamint az evangélikus egyházon belüli helyzete, valamint ezek változásait is megismerhetjük. Fontosnak tartom, hogy ezen tényezők időbeli változásait is bemutassam. Arra a kérdésre, hogy milyen társadalmi rétegeket vonzott az iskola, rangonkénti és foglalkozás, végzettség szerinti kimutatásokat csináltam. Ahhoz, hogy erre a kérdésre mélyebb választ kapjak, azt is megnéztem, hogy melyik felekezetből milyen réteg járt tanulni az iskolába. A vonzáskörzet megállapításánál a diákok lakhelyét megyénkénti lebontásban vizsgáltam, a távolabbról jövők vallását és foglalkozását is figyelembe vettem. Az iskolázási stratégia és a későbbi foglalkozás vizsgálatánál a diákok az iskolában elvégzett osztályait és anyakönyveiket vizsgáltam.

⁵ Sasfi Csaba: Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: négy dunántúli ifjú kiművelése a reformkorban. Korall, 3-4. szám <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/sasficsaba.pdf> 21-25.o

⁶ Benda Gyula: Kisváros és gimnáziuma in. Korall 3-4
<http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/sasficsaba.pdf>

⁷ Pl.: A nagykanizsai és a keszthelyi gimnázium vonzáskörzete és a diákok lakóhelyi koncentrációja 1808 és 1848 között., *Zala megyei gimnazisták a reformkor kezdetén 1828)*

⁸ Karády Viktor: A középiskolai piac társadalomtörténeti problémái Magyarországon in. Iskola és társadalom, Zalaegerszeg, 1996

⁹ Lengvári István: A pécsi cisztercita főgimnázium tanulói, 1852-1911. in Korall 3.-4.
<http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/sasficsaba.pdf>

¹⁰ Polgári stratégiák: Kalligram, Pozsony, 2009

¹¹ Pukánszky Béla-Németh András: Magyar neveléstörténet, Budapest. 1996.
<http://mek.niif.hu/01800/01893/html/09.htm>

2. A kutatás ismertetése

Kutatásom fő forrása a Koren István iskolaigazgató és tanító által vezetett iskolai anyakönyv, mely tartalmazza az egyes diákok vallását, születési- és lakhelyét, születési idejét, apja foglalkozását, valamint az osztályzataikat. A forrás 121 oldalból áll. Ebből 69 oldal foglalkozik a diákok adataival. Tanévekre bontva találhatjuk meg ezeket az információkat, a tanulók neve szerinti ABC sorrendben, évfolyamtól független elrendezésben. Tanévenként átlagosan 45 diák járt az iskolába, a legkevesebb beiratkozott diák 12 fő volt egy tanév alatt, a legtöbb pedig 64. A diákokkal foglalkozó szakasz után 52 oldalnyi adatot találunk még a forrásban. Az adatokat az 1840/41-es tanévig latin, ezután magyar nyelven olvashatjuk. Először latin nyelvű tantárgyleírásokat olvashatunk, ezt a pár oldalt pedig levelezések és feljegyzések követik, az iskolát érintő leveleket másolta be Koren István, 1853-tól kezdve. A levelek és a feljegyzések is latin, szlovák és német nyelvűek. Az alább ismertetett adatokat az iskola könyvtárának leírása követi, 142 könyvcímet olvashatunk, és a magyar valamint a latin mellett szlovák és német nyelvű címeket is találunk közöttük. A könyvekkel kapcsolatos szakaszhoz tartoznak még az évekre lebontott feljegyzések, melyek tartalmazzák, hogy melyik könyvet mikor melyik diák kölcsönözte ki. Ezek után elszámolásokat olvashatunk, az iskola kiadásairól.

Az iskola társadalmi összetételének vizsgálatakor egy Microsoft Access adatbázisba rögzítettem az iskolai anyakönyvben található diákokat és szüleiket. Egy-egy diákhoz tartozó adatok a születés ideje, helye, lakóhelye, vallása, rangja, apja neve, foglalkozása, a családnév, az iskolakezdet éve, hogy hány osztályt végzett a diák, valamint az iskola befejezésének az éve. Ezek mellett a diákokhoz kapcsolódik egy eredmények tábla, ahova jegyeiket rögzítettem, illetve egy tevékenységek és elismerések táblába, ahol jövőbeli foglalkozásuk adatait tárolom. A szülőknél is ez a helyzet, csak természetesen jegyek nélkül. Az adatbázis kezelő program segítségével kapott adatokból statisztikákat készítettem.

Szükségesnek tartottam periodizálni a dolgozatban elemzésre kerülő időszakot (1833-1862), így a következő időhatárokat alakítottam ki: 1834 előtt, 1835-44, 1845-1854 valamint a 1854 után. Nehéz dolgom volt az időintervallumok kialakítása során, hiszen nem kerek időszakot ölel fel a forrásom, viszont nem szerettem volna egy tanévet sem kihagyni az elemzésből, ezért nem akartam lekerekíteni az általam vizsgált időszak évhatárait sem. A periodizálást úgy próbáltam meg kialakítani, hogy nagyjából egyenlő hosszúságú időszakokat vizsgáljak, de a lehetőségekhez mérten az iskola történetében fontos fordulópontokhoz is

próbáltam alkalmazkodni. Így alakultak ki a következőkben ismertetett időhatárok. A forrásom 1833-ban kezdődik, az első korszakhatár rövidebb időintervallumot ölel fel, mint a többi. Ezt figyelembe kell venni az eredmények vizsgálatánál. Emellett a korszakom utolsó évtizede sem teljes, mivel az 1861-62-es tanévig vannak adataim a diákokról. Azért alakítottam így a felosztást, mert az általam kutatott intézményt 1854-ben magániskolává minősítették, majd négy évvel később lefokozták elemi iskolává, melynek hatására az iskola társadalmi összetétele is megváltozik.

3. Az iskola története

Az intézmény történetét Dr. Asztalos István művéből ismerhetjük¹². Az aszódi latin iskolát valószínűleg 1727-ben alapították. A „latin iskola” egy olyan iskolatípus, mely a hét éves gimnáziumi osztályból hatot oktat. Tehát az iskola elvégzése után egy kollégiumban el kell végezni a hetedik évet a felsőfokú tanulmányok előtt.¹³

Aszód a Podmaniczky család birtoka volt, akik a környékre evangélikus szlovákokat telepítettek be, így Aszódon ez a vallás és valószínűleg ez a nemzetiség volt az uralkodó a 19. század folyamán, Fényes Elek is tót mezővárosként írja le Magyarország Geographiai Szótárában.¹⁴ Az evangélikus felekezetért sokat küzdő Podmaniczky család az iskola támogatója, az evangélikus gyülekezet mellett a fenntartója, és az iskola felügyelői is közülük kerültek ki. 1776-ban Aszód mezővárosi privilégiumot kapott évi három vásártartási joggal. 1833-ban kerül Aszódra Koren István tanár, aki az iskolai anyakönyvbe vezeti a diákok adatait. Ez az iskola történetének egyik legvirágzóbb időszaka. Ekkor járt ide Petőfi Sándor is. Az 1854-ben bevezetett tanügyi rendelkezés, az Entwurf veszélybe sodorja az iskola létét, mivel egységesíteni akarta a magyar oktatást, és az iskolák felszereléséről valamint a tanárok fizetéséről is rendelkezett.¹⁵ Az iskolát 1854-ben magángimnáziummá minősítette a hatalom, és megtiltotta, hogy az iskola idegen nyelveket tanítson. Ekkor csappant meg a diákok létszáma és változott meg társadalmi összetételük. 1856-ban Koren István is elhagyja az iskolát.¹⁶ 1858-ban felső elemi iskolává fokozták vissza. Végül Aszód városa és az

¹² Asztalos István: Az aszódi evangélikus középiskola története 1728-1948, Aszód, 2003.

¹³ Asztalos István: Az aszódi evangélikus középiskola története 1728-1948, Aszód, 2003. 6. o. –A továbbiakban Asztalos I.

¹⁴ Fényes Elek: Magyarország Geográfiai Szótára, 1851

<http://www.arcanum.hu/fszek/lpext.dll/?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>

¹⁵ Asztalos I. 103. o.

¹⁶ Asztalos I. 106. o.

egyházközösség nagy nehézségek árán előteremtette a pénzt az iskola fejlesztéséhez, és 1863-ban hivatalosan algimnáziummá nyilvánították. 1912-ben pedig főgimnázium lett. 1948-ban államosították, napjainkban pedig az iskolának két jogutódja van, az egyházi és az állami gimnázium, mindkét intézményben színvonalas képzés folyik.¹⁷

4. Oktatás a korszakban

Az reformkorban az egyházaknak kiemelkedő szerepük volt az oktatásban. A hívek lelki életének ápolása mellett a nép morális és iskolai tanítása, a művelődés szervezése is az egyházak feladatai közé tartoztak. Az ágostai hitvallású, vagy lutheránus egyház állammal szembeni autonómiáját biztosította az 1791: XXVI. tc., mely azt is tartalmazza, hogy iskoláikat is ők kezelhették. Az iskolahálózat felekezetenként alakult ki, és alapításában, fenntartásában magánszemélyek és városok is részt vettek.¹⁸ Ez a megállapítás az aszódi evangélikus iskolára is igaz, szemben a katolikus iskolákkal, melyeket szerzetesrendek működtettek. Keszei András szerint az evangélikus iskoláknak - melyek működésüket a gazdag támogatóiknak, a vallás pártfogó nemeseinek köszönhették- jó hírük volt. A felvidéki városok hanyatlásával a felvidéki iskolák, jó hírű líceumok jelentősége csökkent. Ilyen például Bártfa városa.¹⁹

A protestáns iskolarendszerben a kollégiumok a meghatározóak, ahol az alapoktól a felsőfokú végzettségig oktatnak. A gimnázium 8 osztályos volt. A schola grammaticák, vagy nyelvészeti iskolák, latin iskolák ebből 6-ot oktattak. 10-16 éves korig jártak ide a diákok. Az alapozó két évet, a donatistát két év grammatika, ejtegető osztály követte, ezek után következett a két syntaxis, szókötő osztály. Ennek elvégzése után még két osztály kellett az érettséginek megfelelő végzettségig, ahonnan egyetemre lehet menni. Az aszódi diákok általában a pozsonyi és a selmecbányai líceumban tanultak tovább.²⁰

¹⁷ Asztalos I. 1. 13-14. oldal

¹⁸ Asztalos I. 14.o

¹⁹ Keszei András: A középfokú oktatás felekezeti változatai Magyarországon a 19. század első felében in Zsombékok, szerk.: Kövér György. 2004. Osiris, Budapest 557.o továbbiakban: Keszei

²⁰ Asztalos I. 23.o.

II. A diákok társadalmi összetétele

A diákok társadalmi összetételének vizsgálatával célom főleg annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az iskola milyen társadalmi rétegeket vonzott, ezen belül mely milyen társadalmi csoportok, foglalkozáscsoportok képviseltek egy-egy felekezetet, mindezt természetesen az apa foglalkozásának vizsgálatán keresztül tudom megvalósítani. Ehhez kapcsolódik az iskola vonzáskörzetének a vizsgálata is, melyre forrásom, az 1833-62 között vezetett iskolai anyakönyv lehetőséget nyújt, mivel a diákok lakhelye is rögzítve van benne.

A társadalmi összetétel vizsgálatához tartozik a diákok társadalmi rang szerinti megoszlása, ennek a felekezeti hovatarozással és a foglalkozással való összekapcsolása is.

Vizsgálatom szakirodalmi előzményekre támaszkodik, ilyen Lengvári István²¹ munkája, mely a Pécsi Ciszterci Gimnázium diákjait vizsgálja, valamint Benda Gyulának²² a keszthelyi latin iskolával foglalkozó műve, de szeretném megemlíteni Tóth Árpádot is, aki a pozsonyi középiskolákkal²³ foglalkozott. Benda Gyula²⁴ részletesen kitér a diákok számára, én ennek változásait egy diagramban terveztem ismertetni. A helyi diákok aránya az iskolában azonban kiemelten fontos szerepet játszik Benda tanulmánya mellett Lengvári István is foglalkozik ezzel a kérdéssel.²⁵ Természetesen ehhez kapcsolódik a vonzáskörzet vizsgálata, melyet Lengvári István kiválasztott időpontok adataival ismertet, elemszámok és arányszámok megadásával.²⁶ A diákok társadalmi összetételének vizsgálata kialakított foglalkozáscsoportok alapján valósul meg Benda Gyulánál²⁷ és Lengvári Istvánnál²⁸ is. Emellett Lengvári a vallási összetétel változásait is érdemesnek tartotta ismertetni.²⁹ Az iskola társadalomtörténetével kapcsolatos vizsgálatokhoz hozzátartozik a társadalmi felemelkedés és a reprodukció vizsgálata.³⁰ Mindezeket kiegészítve kísérletet tettem Tóth Árpád³¹ hipotézise alapján társadalmi stratégiák, azaz az iskola tudatos használatának vizsgálatára is, melynek fő kérdése

²¹ Lengvári István: A Pécsi Ciszterci Főgimnázium tanulói 1851-1911. in Korall, 3.4.sz

<http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/lengvariistvan.pdf>

²² Benda Gyula: Kiszvárosi társadalom és gimnáziuma. Egy mezővárosi gimnázium helybéli diákjai a 19. század első felében. in Korall 3-4.sz <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/bendagyula.pdf> A továbbiakban Benda.

²³ Tóth Árpád: A középiskolázás stratégiái in Korall 3-4. sz.

<http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/totharpad.pdf> Továbbiakban: Tóth.

²⁴ Benda, 109.o

²⁵ Lengvári, 148.o

²⁶ Lengvári 148.o

²⁷ Benda 111.o

²⁸ Lengvári 150.o.

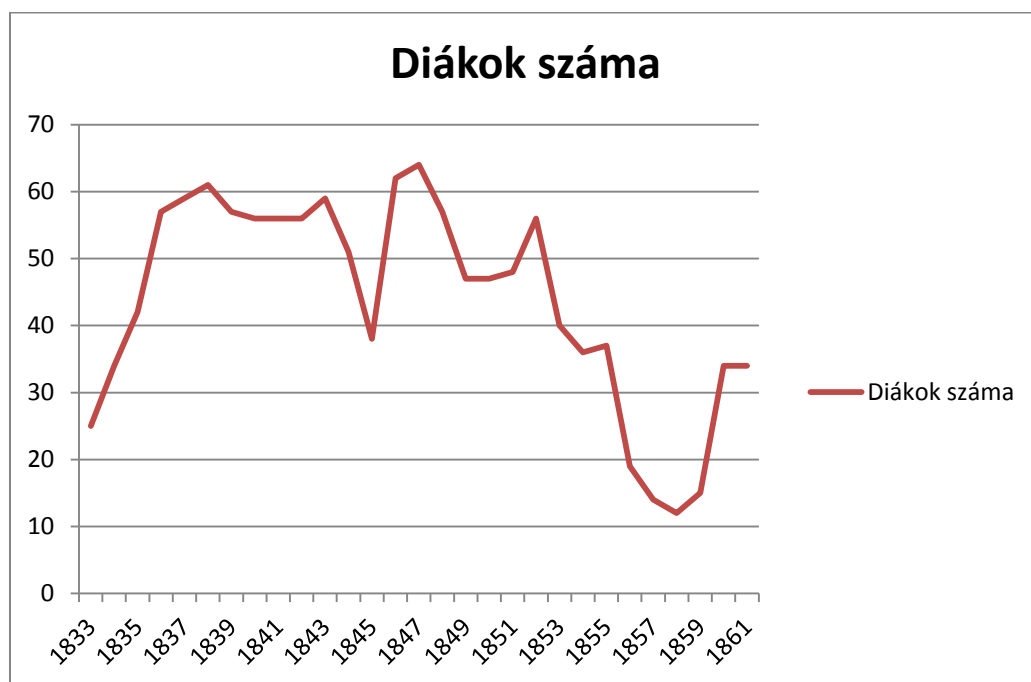
²⁹ Lengvári 151.o

³⁰ Benda 114.o

³¹ Tóth, 72.o.

az, hogy mely társadalmi csoport mennyi osztályt végeztet el gyerekével, és mindezt milyen céllal teszi?

A fenti előzményekre támaszkodva igyekszem vizsgálni az aszódi latin iskola diákságának társadalmi összetételét.

1833-1862 között 487 diák járt az aszódi latin iskolába. A diákok számának évenkénti eloszlását a következő ábrán láthatjuk. Az ábrán az adott évi összlétszámot ábrázoltam. Látható, hogy a legtöbben az 1847-es évben, tehát az 1847/48-as tanévben iratkoztak be. A diákok száma 1854-től csökken, ezt az iskola visszaminősítésének köszönhetjük. Azonban meglepő, hogy 1858-tól újra elkezdi növekedni a diákok létszáma, ettől az évtől lett felsőelemi iskola az intézményből. Az 1845-ben bekövetkezett hirtelen létszámcsökkenésre nem ismerünk indokot.

1. A diákok származás szerinti összetétele

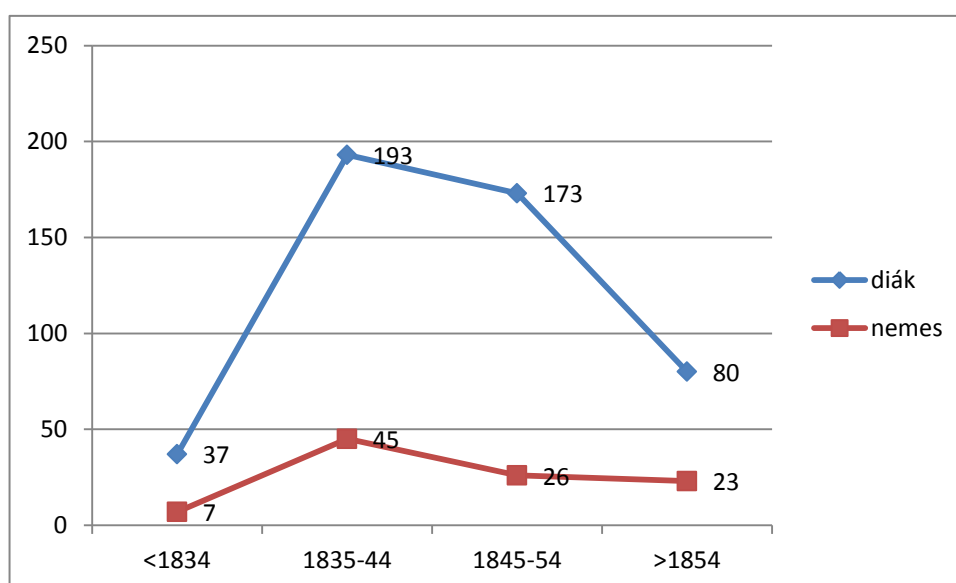
A társadalmi összetétel vizsgálatakor nem tekinthetünk el a rang szerinti eloszlás figyelemmel követésétől.

Forrásom külön jelöli a nemes, nem nemes, és főnemes rangú diákokat. 103 nemesi rangú diákot találhatunk a Matriculában, ebből 100 köznemes és három főnemes, A három főnemes, gróf Ráday Pál, báró Podmaniczky Géza és gr. Dessewffy Ödön. Nagy Iván

³²művében leellenőriztem a nemesi rangú diákokat, így már csak 91-en maradtak, tehát 88 diákról tudunk, akik biztosan köznemesek, így ennyien szerepelnek a statisztikákban nemesként.

Az egész, tehát az 1833-1862 közötti időszakot nézve a diákok 82%-a volt nemtelen, 18%-a köznemes, és a három főnemes 1% alatti arányt képvisel. Az 1834 előtt beiratkozottak 37-en vannak, közülük 7-en köznemesek, tehát 18%-uk. A következő, 1835-1844 közötti időintervallumban 193 diák iratkozott be az iskolába. Ebből a 193-ból 44-en köznemesek, tehát 23%-uk és egy főnemes van közöttük. 1844-1854 között 173-an kezdték el az iskolát, köztük 24 köznemessel és két főnemessel. Tehát a nemesek aránya 13%-ra csökken. 1854 után 80-an iratkoznak be az iskolába, köztük 23-an nemesek, 28%-uk. Négy diák beiratkozási évéről nincs információnk.

A következő diagramon pedig az összes beiratkozó diák arányát hasonlíthatjuk össze a beiratkozó nemesek arányával, tehát a felső görbe tartalmazza az alsó adatait is:

A fenti leírás és a diagram is mutatja, hogy a nemesek aránya a diákok arányán belül nem sokat változik, kivéve az 1854 utáni időszakot, mikor a diákok száma megcsappan, de a nemesek száma nem változik, csak az arányuk.

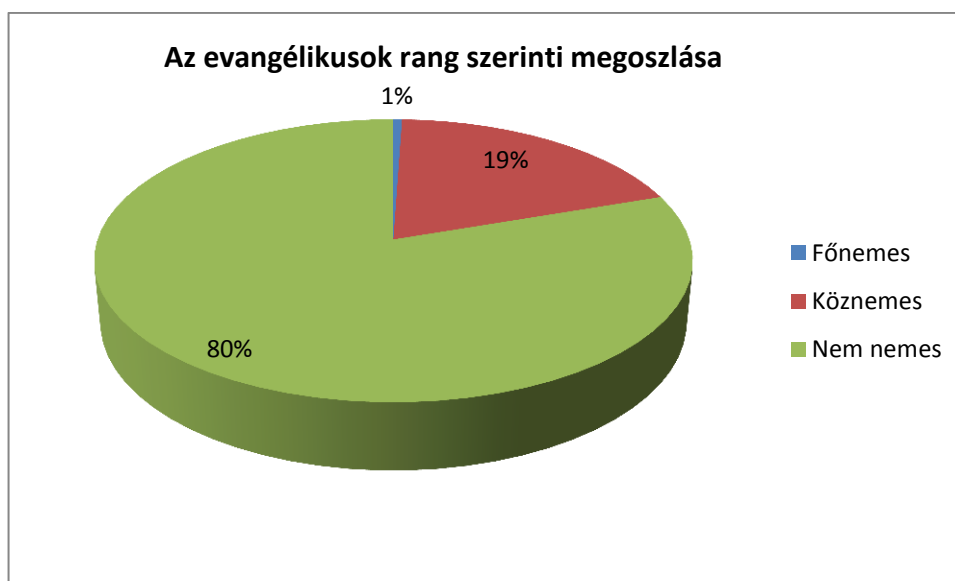
³² Nagy Iván: Magyarország családjai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal

A szülők társadalmi helyzete és foglalkozása közötti összefüggések

Most vizsgáljuk meg a köznemesi rendű szülők foglalkozását. A 88 köznemes diák közül, akik 1833-62 között Aszódra járnak, 31 apja van birtokosként bejegyezve a forrásomba, tehát 34%-uk. 9 nemes tiszttartó, tehát 10%-uk. 15-en végeznek szellemi munkát, de nem egyházi pályán, mivel a tanító és lelkész szülők gyerekeit külön számolom. Tehát az értelmiségiek aránya így 17%. Ők ügyvédek, jegyzők, mérnökök, gyógyszerészek. A lelkészek és tanítók, tehát az egyházi értelmiségiek gyerekei 17-en vannak, arányuk 19%. 6-an kézművesek, ők 7%-ot jelentenek. Három mészáros, egy szűcs és egy szabó volt közöttük, a hatodikról csak annyit tudunk, hogy kézműves. Három diáknak kereskedő volt az apja, az arányuk nem éri el a 3%-ot. Volt közöttük egy bérlő, valamint 6 köznemesnek nem ismerjük a foglalkozását. A nemesi rendű diákok 76%-a származik értelmiségi foglalkozású apától, hogyha a tiszttartókat, az értelmiségieket, és az egyházi értelmiségieket összeadjuk. A nemes kézműves és kereskedők aránya nem éri el a 10%-ot sem. Ezek alapján kimondhatjuk, hogy főleg az értelmiségi pályán lévő köznemesek járaták ide a gyerekeiket, nem a birtokos rangúak. Azonban a nemesek birtokviszonyainak, gazdasági viszonyainak feltárása még nem valósult meg. Ezt a hiányosságot mindenképpen pótolni szeretném.

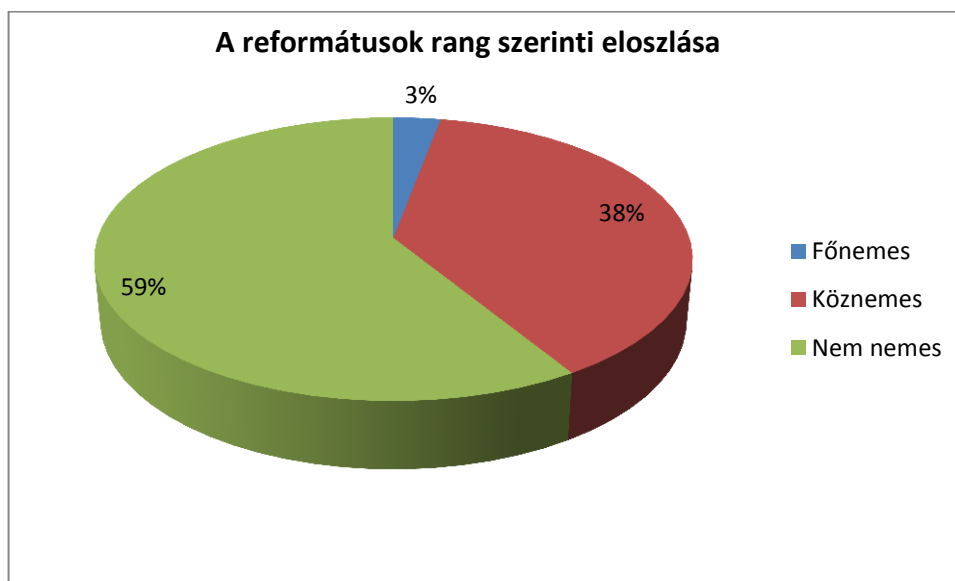
2. A diákok felekezeti összetétele

A következőkben azt szeretném vizsgálni, hogy egy adott vallású csoportból milyen rangú diákok jöttek Aszódra tanulni. Illetve azt, hogy melyik rangot milyen vallásúak milyen arányban képviseltek. Az első ábrán az evangélikus felekezetű diákok rang szerinti megoszlását láthatjuk.

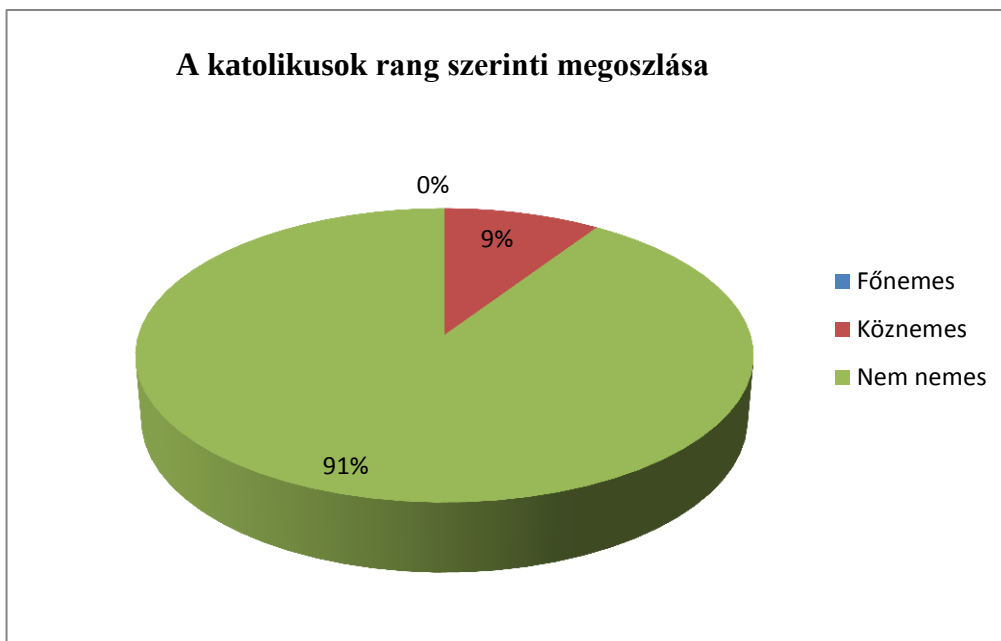

369 evangélikus felekezetű diák járt az iskolába 1833-1862 között. Őket tekintve is hasonlóak az arányok, hiszen sokkal magasabb a nem nemesek száma, mint a köznemeseké, bár a nemes rangú evangélikusok így is több mint kétszer annyian vannak, mint az összes katolikus vagy az összes református. Hiszen a katolikus és a református diák száma összesen annyi, mint az evangélikusoknál csak a köznemeseké.

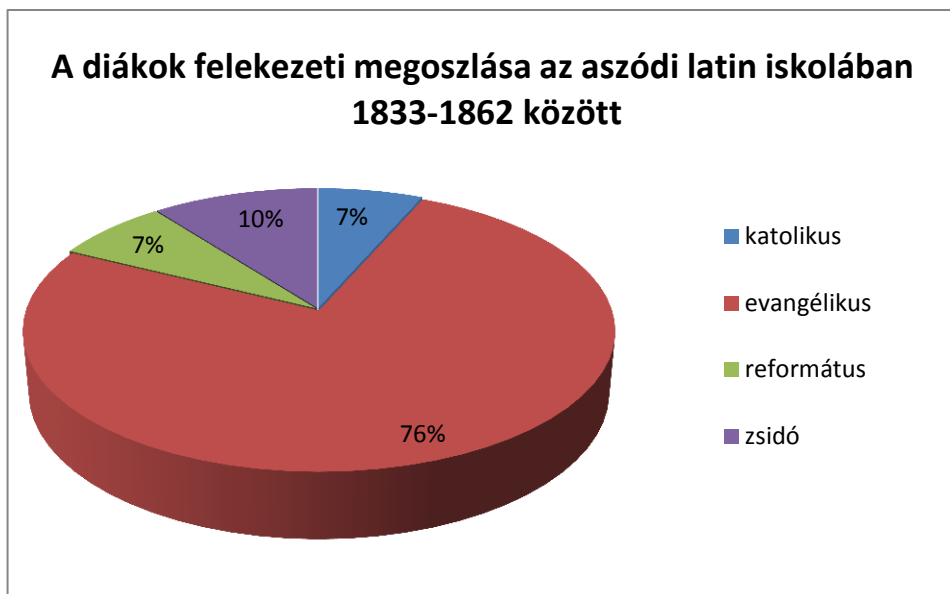
A következő ábrán a református vallású diákok rang szerinti megoszlását láthatjuk.

A reformátusokat tekintve, akik 34 diákot jelentenek, a nemesek és nem nemesek aránya 59% és 38%. Ennél a felekezetnél a legkisebb a szakadék a nemesek és a nem nemesek száma között. Ezek szerint a református köznemesség a katolikussal összevetve már nagyobb hajlandóságot mutat arra, hogy itt taníttassa gyermekét, bár a reformátusok aránya az iskolában nem jelentős. Gödöllőn működött református elemi iskola, innen valamelyik kollégiumba küldhették tovább a szülők gyerekeiket. Végül a katolikus felekezetű diákok rang szerinti megoszlását ismertetném, a következő ábra segítségével:

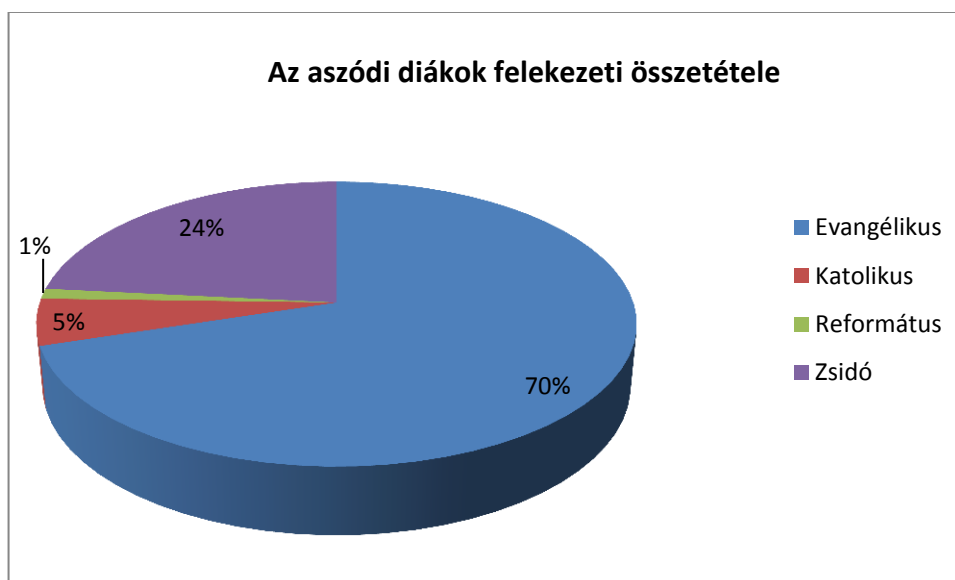

A 32 katolikusból hárman köznemesek ,ez a katolikus diákok 9%-át jelenti. Tehát a katolikusokat tekintve megállapíthatjuk, hogy a nemesek nem ebbe az iskolába írátták gyerekeiket. A három nemesi rangú katolikus közül egyébként az egyik édesapja a latin iskola tanára, valószínűleg hittant tanít, a másik az aszódi gyógyszerész fia, míg a harmadik édesapja a dányi jegyző. Tehát a három köznemes katolikusból kettő aszódi, egy pedig környékbeli emellett mindhárman értelmiségi munkát végeznek. Egyébként a 3 szóban forgó diákból csak egy járja végig az iskolát, Korniczky Mihály, aki az aszódi gyógyszerész fia, és apja foglalkozását viszi majd tovább. Tehát megállapíthatjuk, hogy a környékbeli katolikus elitképzésnek nem ez az iskola a helyszíne, a katolikus köznemesség nem itt taníttatja a gyermekét, ami egyébként kézenfekvő is, hiszen egy evangélikus intézményről beszélünk.

. Ha a felekezeti megoszlást nézzük, akkor legnagyobb arányban természetesen az evangélikusok vannak képviselve, utánuk a második legnagyobb számú felekezet a zsidó, majd a reformátusok, és legvégül a katolikusok következnek. Meg kell jegyeznem, hogy mély a szakadék az evangélikus, és a más felekezethez tartozó diákok száma között.

A hatékonyabb szemléltetés kedvéért a következő ábrán az aszódi diákok felekezeti összetételét ábrázolom:

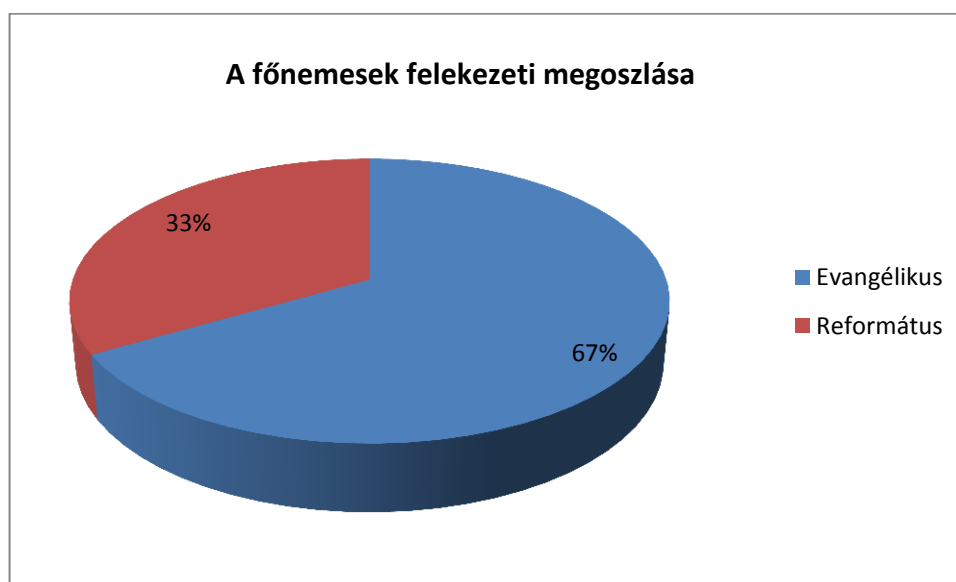

Mint láthatjuk, a 171 aszódi diáknak 70%-a evangélikus, őket a zsidó felekezetűek követik, a katolikusok és a reformátusok száma és aránya pedig igen alacsony. Fényes Elek

művéből³³ tudjuk, hogy Aszódon 1851-ben 1000 evangélikus, 220 katolikus, 330 zsidó, valamint 10 református lakott. Azaz Aszód lakosainak 64%-a evangélikus vallású, 14%-a katolikus, 21%-a zsidó, és 1% református. Tehát ha Fényes Elek leírására támaszkodunk, akkor megállapíthatjuk, hogy az iskolában az aszódi diákok felekezeti összetételének aránya szinte teljesen megegyezik a városban képviselt arányukkal. Kivételnek számítanak a katolikusok, akik kis mértékben, de alul vannak reprezentálva az iskolában a városban képviselt arányukhoz képest, hiszen a 14%-hoz képest az iskolában csak 5% az arányuk.

A következő ábrák pedig arra a kérdésre adnak választ, hogy melyik rangot milyen felekezetű diákok milyen arányban képviselik.

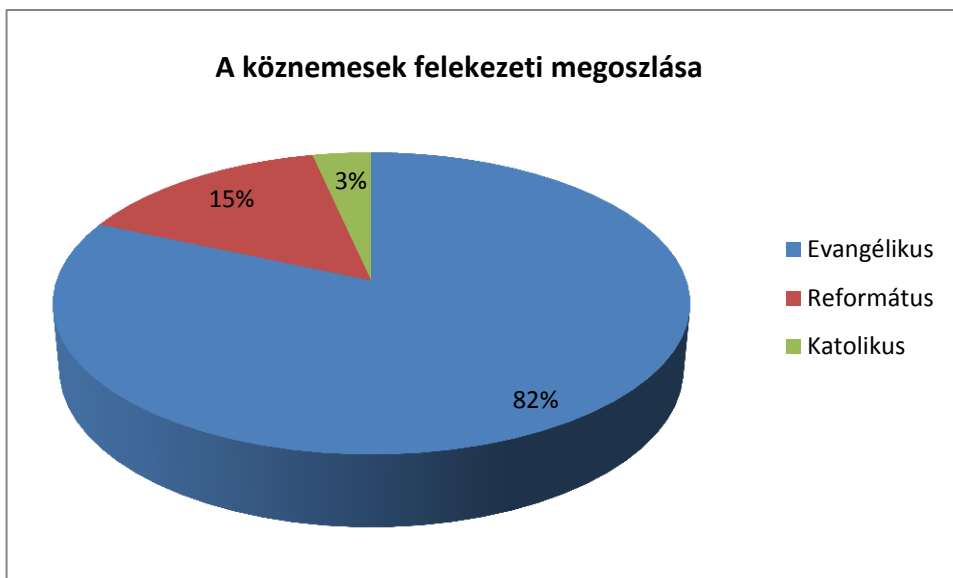
Először a főnemesi rangú diákok felekezeti eloszlását tekinthetjük meg.

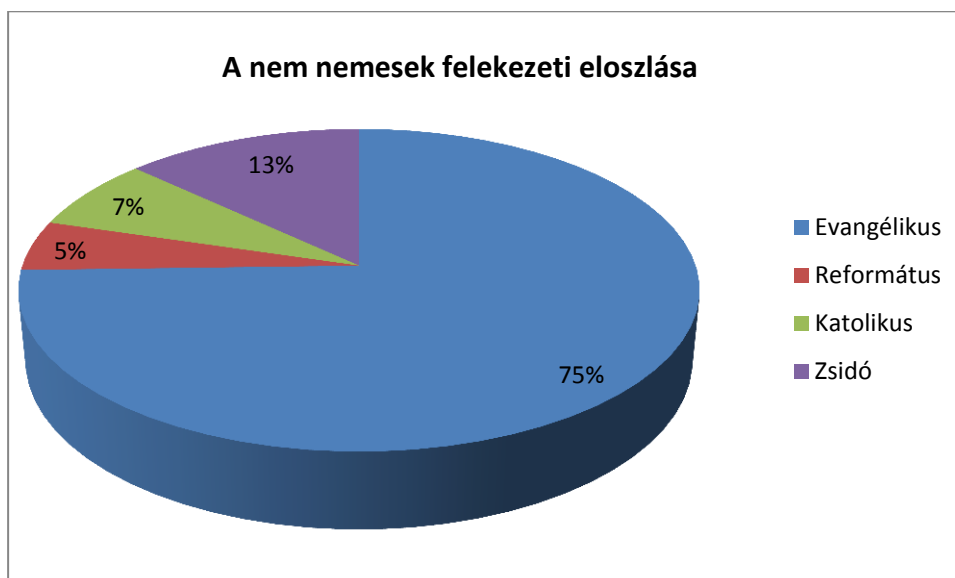
Ők gróf Ráday Pál, báró Podmaniczky Géza és gr. Dessewffy Ödön. A Ráday család református vallású, a 67% evangélikust báró Podmaniczky Géza és Dessewffy Ödön képviseli.

A következő ábra a köznemesek felekezeti megoszlását szemlélteti:

³³ Fényes Elek: Magyarország Geographiai szótára, Pest, 1851. <http://www.fszek.hu/digitdoc/fenyas/> (2012. 06. 14)

Láthatjuk, hogy a köznemesek, akik 88 főt jelentenek, legnagyobb arányban evangélikus vallásúak, és a térségben alulreprezentált reformátusok is megelőzik a katolikusok arányát.

A nem nemes diákok között is az evangélikusok száma a legmagasabb, őket a zsidók követik. A katolikusok aránya magasabb a nem nemesek között, mint a köznemesek megoszlásánál, érdekes módon a református vallásúaknál fordított a helyzet, arányuk nagyobb a köznemesek között. Feltételezem, hogy a Ráday család példáját követve íratják be a köznemes reformátusok a gyerekeiket Aszódra.

3. Foglalkozásszerkezet szerinti kimutatások

Először is a foglalkozáskategóriákat szeretném tisztázni. A leírásban (1. melléklet) feltüntettem a kategóriákat, és azok tartalmát. A foglalkozások mellett azt is feltüntettem, hogy hányan képviselik az adott szakmát a szülők között.

A foglalkozások és csoportosításuk a 1. számú mellékletben található.

A következő ábra pedig a diákok szüleinek foglalkozásszerkezeti megoszlását mutatja 1833-1862 között.

Foglalkozáscsoport	Számuk	Arányuk
Birtokos	34	7%
Egyházi értelmiségi	86	18%
Értelmiségi	51	10%
Gazdatiszt	37	8%
Kézműves	135	28%
Kereskedő	53	11%
Uradalmi cseléd	10	2%
Gazda	42	9%
Ismeretlen	39	8%
Összesen	487	100%

A fenti ábrán láthatjuk, hogy a legnagyobb arányban a szellemi foglalkozásúak gyermekei képviselik magukat az iskolában, ők az egyházi értelmiségi, az értelmiségi, és a gazdatiszt kategóriában megjelöltek. A szemléltetés kedvéért bontottam három részre ezt a réteget, hisz láthatjuk, hogy ha önálló csoportokként tekintünk rájuk, akkor kitűnik, hogy az egyházi értelmiségi szülők gyerekeinek aránya a második legmagasabb. A 28%-ot kitevő kézműveseket a kereskedők, majd a földművesek követik. A birtokosok aránya sem jelentős, az alkalmazottak száma pedig érthetően alacsony: a taníttatás túl drága volt ennek a rétegnek, kevesen engedhették meg maguknak, hogy ide küldjék a gyerekeiket, és az a pár szülő is aszódi vagy környékbeli, hiszen külön szállást és étkezést fizetni a gyereknek már nagyon drága lett volna. Összességében tehát az szellemi foglalkozásúak és a kézművesek gyerekei találhatók meg a legnagyobb arányban a tanulók között, a lelkészek és tanítók gyerekeinek aránya pedig bizonyítja, hogy az utánpótlás kinevelése is cél az egyházi értelmiségi rétegnél, további kutatásaim megmutatják majd, hogy ez milyen mértékben valósult meg.

a. A foglalkozásszerkezet változásai

Az alábbi kereszttábla a foglalkozáscsoportok már ismertetett módon kialakított időhatárok közötti változásait mutatja be.

	1834 előtt		1835-1844		1845-1854		1855 után		összesen
Foglalkozáscsoport	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	
Birtokos	0	0%	15	8%	13	8%	6	7%	34
Egyházi értelmiségi	13	35%	27	14%	34	20%	11	13%	86
Értelmiségi	1	3%	26	14%	20	12%	4	5%	51
Gazdatiszt	5	14%	20	10%	11	6%	1	1%	37
Kézműves	11	30%	61	32%	46	27%	17	20%	135
Kereskedő	3	8%	21	11%	20	12%	9	10%	53
Uradalmi cseléd	0	0%	1	1%	7	4%	2	2%	10
Gazda	2	5%	11	6%	16	9%	13	15%	42
Ismeretlen	2	5%	9	5%	5	3%	24	28%	39
Összesen	37	100%	191	100%	172	100%	87	100%	487

Az 1834 előtti időszakban beiratkozottak között nem találunk birtokost. Ez azt jelenti, hogy 1828 és 1834 között, mivel hat éves az iskola, vagy egyetlen egy birtokos sem iratkozott be, vagy a beiratkozottak nem végezték el az iskolát, így nem jelennek meg az 1833-ban kezdődő forrásomban. Mindenesetre a következő vizsgált időszakban, 1835-1844 között már 15 birtokost találunk, az ő számuk csak az alkalmazottakét és a földművesekét előzi meg. 1855 után hatra csökken a birtokos szülők gyermekeinek száma, viszont az előző elemzéseimből kitűnt, hogy a köznemesek száma nem csappan meg. Ezt a jelenséget más csoportoknál is észre lehet venni, méghozzá a szellemi foglalkozásúaknál, beleértve az egyházi értelmiségieket, ők az utolsó évtizedhez képest 77%-al kevesebben iratkoznak be, és a tisztartókat is, akik 1855 után nincsenek képviselve a diákok között, valamint a kézműveseknél és a kereskedőknél is. Előbbiek 62%-al, utóbbiak pedig 56%-al vannak kevesebben 1855 és 1862 között. Az említett társadalmi csoportok arányának csökkenésének az oka, hogy az iskolát 1854-ben magániskolává minősítették, majd 1858-ban lefokozták elemi iskolává. A diákok társadalmi összetétele így 1855-től a földművelők gyermekeinek javára változik meg.

A klasszikus szellemi foglalkozásúak, mint ügyvédek, orvosok stb., a gazdatisztok, valamint a kereskedők és kézművesek azok a csoportok, akiknél az 1834-el végződő időszak után növekedés vehető észre, bár ebben nem lehetünk biztosak, mivel a forrás 1833-ban kezdődik, így azokat nem tünteti fel az azt megelőző évekből, akik nem végezték végig az iskolát. Ennek ellenére feltételezem ezt a növekedést, mert túl drasztikus a különbség

a két időszak diákjainak száma között. Az 1835-1844-es évtized volt a csúcspont, amikor ezekből a csoportokból a legtöbb diák járt, majd 1845-54-es évtizedre csökkenés állt be, mely a már ismert okból drasztikusan folytatódott 1855-től. Ez az általános tendencia, de akad kivétel: A lelkészek és tanítók gyerekei közül 1845-1854 közötti időszakban több diák jár, mint előtte, az 1835-1844-es időintervallumban, tehát az ő fiaiknál³⁴ kimutatható, hogy az 1840-es évek közepétől többen jöttek közülük Aszódra tanulni. Az említett két szűk évtized között növekedést csak náluk, valamint az alkalmazottaknál és földműveseknél látunk.

b. foglalkozáscsoportok vizsgálata felekezetenként

Az egész általam vizsgált időszakot, tehát 1833-1862 közötti éveket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az evangélikusoknál a kézművesek és az értelmiségi réteg száma a legmagasabb, előbbi 32%, utóbbi 35%. Az egyházi értelmiség 20%-ot tesz ki. A kereskedők a maguk 7%-ával kevesebben vannak, mint a 9%-ot kitevő parasztok, a birtokosok aránya is 7%. Az aszódi evangélikusok nagy része kézműves, és a messzebből jövő diákok általában értelmiségi szülők gyermekei. A szellemi foglalkozású szülőkön belül is az lelkészek és tanítók gyerekei vannak a legtöbben.

A reformátusok 63%-a értelmiségi, az egyházi értelmiségiek aránya magasabb, mint az evangélikusoknál, 20%. De ez az adat ne tévesszen meg minket, hisz a reformátusok száma tizede az evangélikusokénak, így nem mondhatjuk jellemzőnek ennek a felekezetnek a nagy arányú jelenlétét. A második legmagasabb réteg a birtokos, 26%-al, míg a kézművesek száma hanyagolható, kereskedő egyáltalán nincs, és a parasztok száma sem túl magas. Tehát a reformátusok közül elsősorban az értelmiségieknek volt vonzó az iskola. Egyébként a zsidókkal és a katolikusokkal ellentétben a református diákok nem feltétlenül környékeliek voltak. Igaz, a környéken kevés református település található, viszont az, hogy messzebből is jöttek reformátusok, mutatja, hogy a zsidókkal és a katolikusokkal ellentétben nem a kis távolság miatt választották a szülők az aszódi latin iskolát gyermekeiknek. A reformátusok közül három aszódi, közülük ketten nem aszódi születésűek, egyikük Felsőrakoncán született, a másik Esztergályban. A többi református között találhatunk hartait, amely az Aszóddal szomszédos falvakat birtokló családjának, a Ráday családnak a birtoka, és néhány református is él ott.³⁵ Rajtuk kívül Abonyból, Mike-Budáról (Cegléd melletti pusztá) és

³⁴ Az aszódi latin iskolába forrásom keletkezésének idején nem jártak lányok, kivéve azt az időszakot, amikor elemi iskola volt az intézmény. A városban működött egy leányiskola is, mellyel azonban mostani kutatásomban nem kívánok foglalkozni

³⁵ Fényes Elek. <http://www.fszek.hu/digitdoc/fenyas/>

Szentmártonkátáról, ezek a települések mind Ceglédhez kötődnek, ahol a korszakban volt református középiskola Fényes Elek műve szerint.³⁶

A zsidó vallásúaknál a kereskedők aránya a legmagasabb, 49%, egyébként egy ismeretlen lakhelyűt és egy zsidói lakost leszámítva az összes zsidó kereskedő aszódi. A többi foglalkozáskategória nagyjából egyforma arányban van, 10% körül. Az értelmiségi réteg igen kis aránya, 16%, az eddig vizsgált vallási csoportokhoz viszonyítva a legalacsonyabb, egyébként a korszakban ez jellemző is erre a felekezetre. Tehát megállapíthatjuk, hogy az iskola zsidó vallású diákjai általában az aszódi zsidó kereskedők gyerekei.

A katolikusok 32-en vannak összesen, szüleik foglalkozását tekintve 9-nek kézművesek, 3 diáknak gazdatisztek a szülei, 8 értelmiségi szülőt találunk, ebből hárman nemesek, és négy uradalmi cselédet. A katolikus vallásúak is inkább Aszód környékiek voltak, a legmesszebből jött katolikus ceglédi, de őt leszámítva maximum 30 km-es körzetből jöttek ide a diákok. E vallás képviselőinek alacsony számát is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a katolikusoknak nem volt célpont az iskola, a környékiek írárták ide a gyerekeiket, valószínűleg a kis távolság miatt. Az értelmiségi réteg magas aránya mellett figyelembe kell venni, hogy számuk a katolikus értelmiségnek csak egy kis szeletét teszik ki, ugyanis a Galga-mentén több olyan tiszta katolikus falu van, mely egyetlen diákot sem adott az iskolának.

³⁶ Fényes

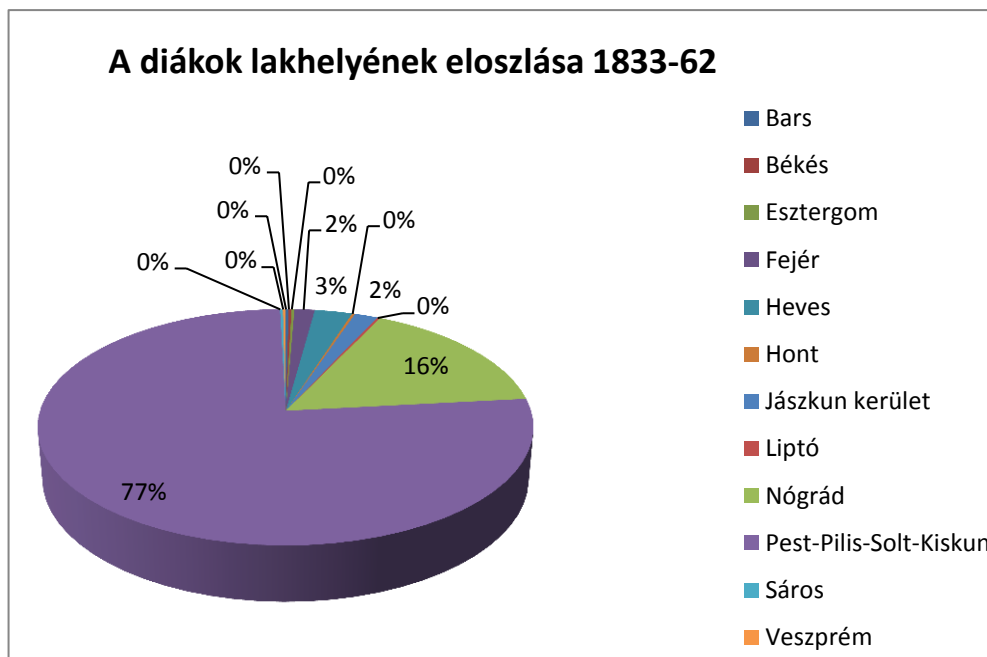
4. Az iskola vonzáskörzete

A forrásomban a születési hely és a lakhely is fel van jegyezve, az iskola vonzáskörzetének megállapításakor a lakhelyet veszem figyelembe. Az iskola vonzáskörzetével a város vonzáskörzetére is rálátást kaphatunk. Aszód főleg a Galga-mente piaci és kulturális központjának számított, így egyértelmű, hogy a környékbeli, észak-pestmegyei és dél-nógrádi szlovák és német falvakra vonzást gyakorol az iskola. Ezen felül viszont kideríthetjük, hogy más régióban lévő, távoli evangélikus településekkel, valamint felvidéki városokkal áll-e fűnt kapcsolat.

a. A vonzáskörzet vizsgálata megyei viszonylatban

1833 és 1862 között Bars, Békés, Esztergom, Fejér, Heves, Hont, Liptó, Nógrád, Pest-Pilis-Solt, Sáros, Veszprém vármegyékből, és a Jászkun-területről iratkoztak be diákok az aszódi latin iskolába.

A diákok lakhelyéül szolgáló városokat kigyűjtöttem (2. melléklet.)

Mint az ábrán is látható, az aszódi latin iskola diákjainak 77% volt pest-megyei, 16%-uk Nógrád-megyei, a maradék 7% adja ki az összes többi megyét. Összesen diákok 35%-a aszódi. Tehát az iskola diákjai főleg Pest és Nógrád megyéből jártak Aszódra, a többi megyéből érkezők aránya nem számottevő.

A következőekben évtizedekre lebontva igyekszem bemutatni az iskola vonzáskörzetének változását, majd a folyamatból következtetéseket levonni. Az 1834 előtt, 1835-44 és 1845-54 között, valamint az 1855 után beiratkozottakra osztottam fel az iskola tanulóit.

1834 előtt három megyéből jártak iskolába azok a diákok, akikről van forrásom. Ez a három megye Pest-megye, ahonnan 34-en jönnek, és Nógrád, valamint meglepő módon egy távolabb eső megye, Sáros. A két utóbbi megyéből csak 1-1 diák jár ebben az időszakban Aszódra. Forrásomban egyébként a Sárosból érkezett diák személye két szempontból is egyedülálló. Ő az egyetlen tanuló, aki Sáros megyéből jár az iskolába, és ő az egyetlen felnőtt a diákok között. A 33 éves Klein Simonról van szó.

A következő vizsgált időszakban, 1833 és 1844 között 5 megyére és a Jászságra terjedt ki az iskola vonzáskörzete, ebből csak Liptó és Veszprém nem szomszédos megye, innen azonban csak 1-1 diák járt az iskolába. Hont megyéből is csak egy diák érkezett Aszódra. Pest megyéből 144 diák járt Aszódra ekkor, 41 nógrád-megyei, 10 heves-megyei, hárman jöttek a Jászságból, Jászapátiból és Jászkisérrel. Egy diák jött Liptóból, 3-an Fejér megyéből.

1845 és 1854 között szintén 8 vármegyéből érkeztek a tanulók. Fejér, Heves, Nógrád, Pest azok a megyék, ahonnan az előző évtizedben is jártak diákok, valamint a Jászkun-Kerület. Bars, Békés és Esztergom az újonnan megjelent három megye, de mindháromból csak 1-1 diák jött tanulni az aszódi latin iskolába. Pest megyéből 125-en jártak ekkor. Nógrád megyéből 24-en érkeztek. Heves megyéből ekkor négy diák látogatta az aszódi középiskolát. Hárman jártak Hont megyéből, Ketten Fejérből, valamint 1-1 diák iratkozott be Bars, Békés és Esztergom megyéből.

1855 után szinte csak Pest vármegyéből, és azon belül is csak a környező falvakból iratkoztak be a diákok. Csak 8 fő a kivétel, egy jászsági és hét Nógrád vármegyei tanuló. Ennek az oka az iskola visszaminősítése, melyre már a többi fejezetben utaltam.

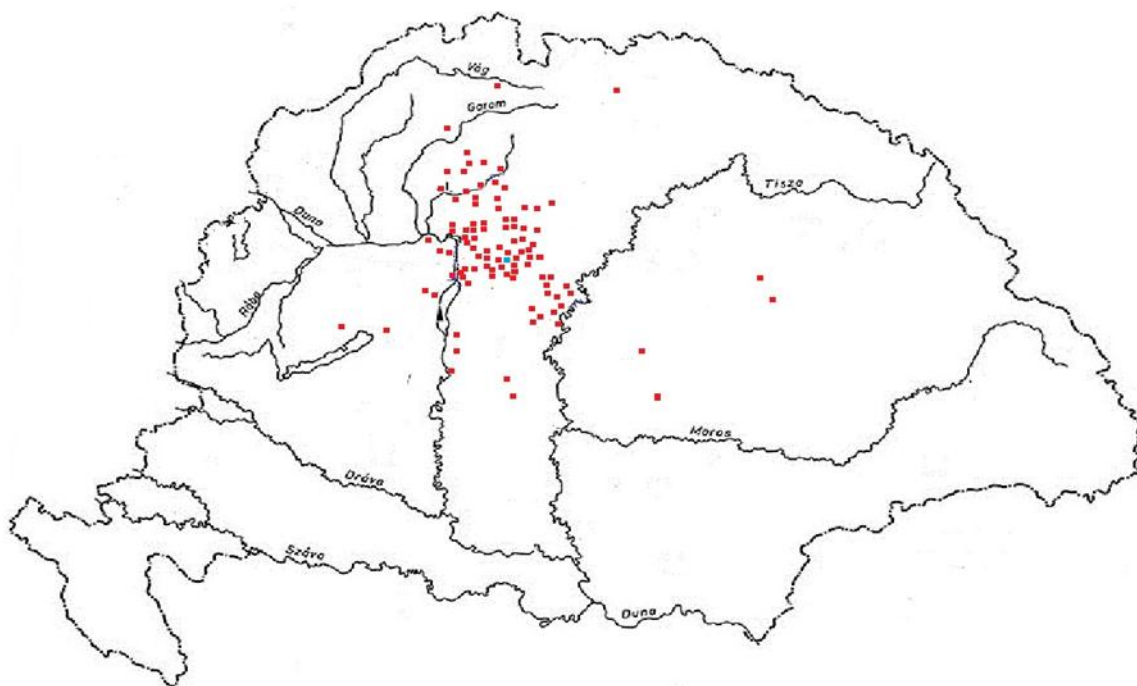
A következőekben szeretném bemutatni, hogy mely megyékből milyen felekezetű diákok érkeztek.

A 13 megyét vizsgálva csak 3 olyan megyét találunk, ahonnan katolikusok is jöttek, még hozzá Pest- vármegyét, Nógrád megyét, és Heves megyét, tehát katolikusok csak a

közelből jöttek. Az iskola vonzáskörzete a katolikusok körében nem volt széles. Zsidók Pest-Pilis-Solt vármegye mellett Sáros és Nógrád megyéből jöttek, bár a két utóbbi megyéből csak 1-1 tanuló járt az iskolába ebből a felekezetből. A pest-megyei zsidók aszódiak, vagy Aszód környékén bérlők. Tehát a zsidó vallásúak körében sem volt széles vonzáskörzete a protestáns iskolának.

Reformátusok már hat megyéből jöttek: Fejér, Heves, Jászság, Nógrád, Pest, Temes. Habár a reformátusok is igen kevesen vannak, ők messzebből jöttek mint a zsidók és a katolikusok, még temesi is van közöttük. Azonban Pest megyét leszámítva egy olyan megye sincsen, ahonnan 1-2 főnél több járt az iskolába.

Az evangélikus diákok 10 megyéből jöttek. Pest mellett Nógrád, Hont, Heves, Fejér azok a megyék, ahonnan 5, vagy annál több evangélikus járt. A távolabb eső megyék evangélikusait vizsgálva érdemes tanulmányozni a társadalmi hovatartozást. A Bars-megyei körmöcbányai diák apja kereskedő, Orosházából a lelkész fia jött ide tanulni, Esztergomból viszont az érsek kocsisának gyermeke. Fejér megyéből egy orvos és egy kézműves adta ide két fiát, valamint egy tisztartó. A Heves megyei evangélikus diákok szüleinek 60%-a értelmiségi, a maradék pedig kézműves és kereskedő. A Hont-megyei diákoknál is hasonló a helyzet, két értelmiségi, két kézműves szülő és egy tisztartó, az eredmény. Megjegyzem, hogy közöttük nincsenek testvérek. Liptóból egy táblabíró fia jött ide tanulni, Veszprém megyéből pedig egy uradalmi ispán adta ide a gyermekét. Megjegyzem, hogy Pest városa is az iskola vonzáskörzete volt, városi szenátor, táblabíró, orvos, és kereskedők írátták az aszódi iskolába a gyerekeiket, egy kereskedő kivételével mindannyian evangélikus. Tehát arra a kérdésre, hogy milyen foglalkozású evangélikus szülők azok, akik még távolabbról is hajlandóak voltak ide küldeni a gyerekeiket, a válasz az értelmiségi és a kézműves, csak két nemest találtam közöttük. Tehát egyértelmű, hogy széles vonzáskörzete az iskolának a nem nemes evangélikus vallású kézművesség és értelmiségi szülőkre van. De főleg az Aszódhoz közel élő evangélikusok írátták ide a gyerekeiket, közöttük nagyobb a nemesek aránya, és az értelmiségiek és a kézművesek vannak a legmagasabb számban képviselve.

A térképen azokat a településeket jelöltem be, ahonnan a diákok érkeztek. Láthatjuk, hogy a Duna-Tisza közének északi részére és a Felvidék középső részére koncentrálódik az iskola vonzáskörzete, de főleg a kék színnel jelölt Aszód környékének településeiről jártak a diákok a latin iskolába.

Az iskola 487 diákja 118 településről érkezett a vizsgált időszakban. Ezek a települések a következő táblázaton láthatóak, az onnan érkező diákok száma alapján rendezve.

b. Az iskola vonzáskörzetének vizsgálata a diákok lakhelyének típusa alapján

Kísérletet tettem az iskola vonzáskörzetének részletesebb vizsgálatára, a diákok szülővárosának csoportosításával. Fényes Elek *Magyarország geographiai szótárából* kiírtam az adatbázisomban szereplő települések fő tulajdonságait: a települések típusát, nemzetiségi profilját, lakosainak számát, valamint felekezeti összetételét. Mindezek mellett megnéztem az Aszódtól való távolságukat, és ez alapján is csoportosítottam őket. Az alábbi táblázatban azokat a településeket tüntettem fel, ahonnan 5, vagy annál több diák járt Aszódra, emellett a fontosabb városokat is mindenképpen igyekeztem beletenni a táblázatba.

Város	Megye	Település vallása	diákok száma	Ebből azonos vallású	evangélikus
Aszód	Pest	evangélikus	171	120	120
Pest	Pest	katolikus többségű, vegyes	19	0	19
Acsa	Pest	evangélikus	10	9	9
Hévízgyörk	Pest	katolikus többségű-református	10	0	9
Domony	Pest	evangélikus	9	7	7
Pécel	Pest	református	9	4	3
Csővár	Pest	evangélikus	8	8	8
Rákoskeresztúr	Pest	evangélikus	8	8	8
Szirák	Nógrád	evangélikus	8	3	3
Bér	Nógrád	evangélikus	7	7	7
Bag	Pest	katolikus	6	1	3
Cegléd	Pest	református- katolikus	6	1	5
Penc	Nógrád	katolikus- evangélikus	6	4	4
Tápiószele	Pest	katolikus	6	1	5
Vanyarc	Nógrád	evangélikus	6	6	6
Gödöllő	Pest	református	5	3	1
Pilis	Pest	evangélikus	5	4	4
Szentmártonkáta	Pest	katolikus	5	0	2
Körmöcbánya	Bars	katolikus	1	0	1

Megvizsgáltam az azonos nemzetiségű településekről jött diákok vallását. A magyar nyelvű településekről jött diákok közül 83 evangélikus, 17 katolikus, 20 református és 5 zsidó vallású. Ez az eredmény azt sejteti, amit az előbbieken feltételeztem, hiába vannak a magyar nyelvű, katolikus településekről érkezett diákok nagyobb számban képviselve az iskolában, nagy részük evangélikus vallású, és feltételezhetjük, hogy nagyrészt szlovák vagy német nyelvű diákokat takar ez a szám, persze a katolikusok között is lehet képviselője ezeknek a nemzetiségeknek. A szlovák településről jött diákoknak is evangélikus a nagy része, 241 diákból 187. 10 katolikus, két református, és 41 zsidó vallású jött szlovák nyelvűnek jelzett településről. Német falvakból és városokból összesen 7 diák járt Aszódra, mind a heten evangélikus vallásúak. A német vegyes településekkel is hasonló a helyzet. Így azokat a helységeket definiáltam, melyek értelemszerűen több nemzetiségűnek vannak megjelölve Fényes Elek munkájában, és a német is szerepel közöttük. Ilyen helyről 28 evangélikus és egy katolikus vallású diák érkezett. Szlovák vegyes településről 31 evangélikus, 9 katolikus, 8 református és egy zsidó érkezett.

Most pedig nézzük meg az iskolától való távolság alapján történt csoportosításomat. Csoportosításom alapján az Aszódtól 20 km-re, vagy annál közelebb lévő települések, az Aszódtól 20-50 km, és az 50-100 km közötti távolságra lévő helységek, illetve a 100 km-ről messzebb levő települések kategóriáit alakítottam ki.

Nézzük először az első kategóriát. Az Aszódtól 20 km-re, vagy annál közelebb lévő települések mindegyike falu. 11 magyar, három szlovák, és egy német nemzetiségű Fényes Elek összeírása alapján.

A 20-50 km távolságra lévő kategóriában 1 pusztta, 39 falu, 7 mezőváros szerepel, valamint Pest, melynek a főváros kategóriát adtam, mert mindenképp szerettem volna megkülönböztetni a többi szabad királyi várostól. 26 magyar, 10 szlovák település esik ebbe a csoportba, valamint 7 magyar-szlovák, 1 magyar-német-szlovák. A pusztánál nincs információ.

Az 50 és 100 km-re lévő települések közül 2 szabad királyi város, 9 mezőváros, 22 falu és 1pusztta. Nemzetiség szerint 18 magyar, 8 szlovák,1 német, 5 magyar-szlovák, 1 horvát-magyar-szlovák, és egy rác-magyar-német település .

A 100 km-re, vagy annál messzebb lévő városok között 4 mezőváros, egy pusztta és 7 falu van. 8 magyar, 2 szlovák és egy német nyelvű település közülük, a pusztáról nem rendelkezek adatokkal.

A következőekben azt szeretném bemutatni, hogy létezik-e valamilyen összefüggés a várostól való távolság és a társadalmi hovatartozás között. Vajon mely társadalmi réteg hajlandó messzebről is ide írtni a gyerekét? A végzett osztályt is szeretném belevenni a vizsgálatomba. Vajon a kézművesek, földművesek célnak tekintik-e a teljes iskola elvégzését, és az esetleges továbbtanulást, vagy csak élni próbálnak a lehetőséggel, hogy a közelben található egy az eleminél magasabb szintű iskola, amely így viszonylag könnyen elérhető, és egy bizonyos mértékű műveltség megszerzésére pont elég? Ezt a műveltségi szintet a képzés közepén lévő grammatika osztállynál feltételezem.

A következő táblázatokban foglalkozáscsoportonként ábrázoltam az iskolától való távolságot és a végzett osztályokat. Megjegyzem, hogy a táblázatokban nem szerepel, nem is szerepelhet a vizsgált időszakban az iskolába járó összes diák, hiszen vannak, akiknek a lakhelyéről nem rendelkezek információval, őket nem tudtam belevenni ebbe a vizsgálatba.

		Donatista		Grammatika		Szintaxis		Teljesen elvégezte		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%

Kereskedő	Aszód	14	61%	12	67%	1	25%	4	50%	21	49%
	0-20	3	13%	2	11%	0	0%	1	13%	6	14%
	20-50	3	13%	3	17%	3	75%	3	38%	12	28%
	50-100	1	4%	1	6%	0	0%	0	0%	2	5%
	100-	2	9%	0	0%	0	0%	0	0%	2	5%
	Összesen	23	100%	18	100%	4	100%	8	100%	43	100%

A kereskedők gyerekei Aszód mellett Pestről, Hatvanból, Körmöcbányáról és Losoncra és Vácról érkeztek, valamint pár kisebb településről, ilyen Zsidó (ma Vácegeres), Szentmártonkő és Bag. A legtöbb kereskedő Aszódról iratkozik be, és a beiratkozott diákok több mint a fele, 49-ből 26 fő a grammatika osztálynál, vagy az előtt fejezte be a képzést. Mivel ők helybéliek, kevesebb anyagi ráfordítással járt a diákok taníttatása, hiszen a tandíj mellett nem kellett szállást és étkezést fizetniük. A 0-20 km-es körzetből sokkal kevesebben jártak Aszódra, ennek az lehet az oka, hogy ebben a körzetben csak falvak vannak. Akik ebből a távolságból érkeztek, nagyjából ugyanolyan arányban végezték el az osztályokat. 20-50 km-es távolságból járók már többen vannak, ezen a távolságom belül ismét találhatunk városokat, hiszen Gödöllő és Hatvan, valamint Pest is beleesik ebbe a körzetbe. 50-100 km-es, valamint 100 km-től nagyobb távolságból már csak a kereskedők 5-5%-a érkezett, és grammatikánál senki sem végzi közülük tovább az iskolát Aszódra.

Az eredményekből láthatjuk, hogy a kereskedőkre nem jellemző, hogy 20-50 km-es távolságtól messzebből ide járatná a gyerekeit.

		Donatista		Grammatika		Szintaxis		Teljesen elvégezte		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Kézműves	Aszód	18	39%	34	64%	5	83%	16	67%	73	57%
	0-20	5	11%	5	9%	0	0%	2	8%	12	9%
	20-50	17	37%	7	13%	1	17%	2	8%	27	21%
	50-100	6	13%	7	13%	0	0%	4	17%	17	13%
	100-	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
	Összesen	46	100%	53	100%	6	100%	24	100%	129	100%

A kézművesek gyerekei a kereskedőkhöz hasonlóan nagyrészt aszódiak voltak. Közülük a legtöbben, 73-ból 34-en a grammatika képzésig végezték el az iskolát. Az első osztályokban

kiesettek és az iskolát teljesen elvégzettek aránya hasonló, 18 és 16 fő. A 0-20 km-es körzetből érkezők száma ennél a foglalkozáscsoportnál is kevesebb, a helyieknél, de a 20-50 km-es távolságból érkezettekénél is, annak ellenére, hogy a nem aszódi kézművesek már nem Pestről, és a környező nagyobb városokból, piacközpontokból érkeztek, hanem a környék falvaiból, szétszórva. Van közöttük ikladi, bagi, hévízgyörki, domonyi, tót-györki, ezek mind Aszódhoz közeli települések, de találunk közöttük patvarcit, maconkait, sőt, abonyit és ceglédit is. A 20 km-nél közelebből érkezőknél (12 fő) 10 fő esik ki a grammatika képzésnél, vagy előtte, és ketten végezték el teljesen az iskolát. A 20-50 km-es távolságban lakók 27-en vannak, közülük 24-en nem végezték tovább az iskolát a grammatikai osztálynál. Az 50-100 km-es körzetben élők 17-en voltak, körülbelül egynegyedük végezte el a teljes iskolát, 4 fő. Tehát ennél a távolságnál sem sokat javulnak az arányok. 100 km-nél távolabbról egy kézműves sem írta az aszódi latin iskolába a gyermekét. A kézművesek gyerekeinek nagy része tehát az iskolától való távolságtól függetlenül nem végzi tovább az iskolát a grammatikai képzésnél.

		Donatista		Grammatika		Szintaxis		Teljesen elvégezte		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Birtokos	Aszód	0	0%	1	7%	2	50%	1	14%	4	11%
	0-20	0	0%	0	0%	0	0%	1	14%	1	4%
	20-50	3	75%	9	64%	1	25%	2	29%	15	54%
	50-100	1	25%	4	29%	1	25%	3	43%	9	32%
	100-	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
	Összesen	4	100%	14	100%	4	100%	7	100%	28	100%

A birtokosokat tekintve változást láthatunk az előzőekben vizsgált foglalkozáscsoportokhoz képest. legtöbbjük, arány szerint 54%-uk 20-50 km-es körzetből iratkoznak be. Az iskolát teljesen elvégzettek aránya az 50-100 km-es távolságból érkezőknél a legnagyobb, de összességében náluk sem az iskola teljes elvégzése a jellemző. Az ő esetükben is átlagban a grammatika végzettségig tanulnak a gyerekek Aszódon. A 28 birtokos közül, akiknek ismerjük a lakhelyét, (hiszen 1833-62 között 34 birtokos járt Aszódra) 7-en végezték el teljesen az iskolát, és 14-en tanultak a grammatika képzésig

		Donatista		Grammatika		Szintaxis		Teljesen elvégezte		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
zd	Aszód	7	47%	11	85%	2	67%	2	18%	22	52%

	0-20	5	33%	1	8%	0	0%	2	18%	8	19%
	20-50	2	13%	0	0%	1	33%	5	45%	8	19%
	50-100	1	7%	1	8%	0	0%	2	18%	4	10%
	100-	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
	Összesen	15	100%	13	100%	3	100%	11	100%	42	100%

A gazdák, azaz a forrásomban jobbágyok, 1849 után gazdák vagy parasztokként feltüntetettek közül a legtöbben aszódiak. A 22 helybeli közül csak ketten tudták teljesen elvégezni az iskolát, ugyanennyien léptek ki a képzésből az utolsó előtti évben. A nem aszódi, de 20 km-nél közelebb lakó 8 diákból öten már az alapozó években elhagyták az iskolát, és csak ketten végezték el teljesen. Azonban a 20-50 km-es távolságból érkezettek között, akik szintén 8-an vannak, ez az arány megfordul. Azonban ilyen alacsony számok esetében messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le. Összességében láthatjuk, hogy a gazdák gyerekeinek a száma nem tér el látványosan a többi foglalkozáscsoport számától, azonban közülük már sokkal kevesebben iratkoznak be a nem aszódiak.

		Donatista		Grammatika		Szintaxis		Teljesen elvégezte		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Gazdatiszt	Aszód	0	0%	1	7%	0	0%	2	22%	3	9%
	0-20	1	17%	1	7%	0	0%	0	0%	2	6%
	20-50	4	67%	7	47%	1	25%	2	22%	14	41%
	50-100	1	17%	5	33%	1	25%	4	44%	11	32%
	100-	0	0%	1	7%	2	50%	1	11%	4	12%
	Összesen	6	100%	15	100%	4	100%	9	100%	34	100%

A gazdatisztek közül a legtöbben a 20-50 km közötti, és az 50-100 km közötti távolságból iratkoztak be. 34-ből 9-en végzik el teljesen az iskolát, és 15 fő fejezi be grammatikánál a képzést, tehát ennél a csoportnál is magasabb a grammatikánál kilépők aránya, főleg a távolabb lakók között. Az aszódiak kevesen vannak, 3-ból ketten teljesen elvégzik az iskolát, ők ketten egyébként a Podmaniczky család tisztartójának, Csörföly Imrének a fiai, és mivel nem ugyanabban az időszakban járnak az iskolába, valószínűleg a harmadik diák az ő apjuknak utódjának a fia. A 20 km-es körzetben lakók csak ketten vannak, ők Varsányról és

Hortról jönnek, és a grammatika képzésnél egyikük sem tanul tovább. A 20-50 km-es távolságban lakók 14-en vannak, és közülük heten a grammatika képzésnél kilépnek, csak ketten végzik el a teljes iskolát. Az 50-100 km-es távolságból érkezők 11-en vannak, és 4-en végezték el a teljes iskolát, tehát ebből a távolságból érkezőknél a legnagyobb a teljes iskolát elvégzők száma, de ez a mennyiség sem jelentős. 100 km-ről távolabbról csak 4 diák érkezett, közülük egy fejezi be a képzést, és ketten a szintaxis osztálynál lépnek ki. Tehát láthatjuk, hogy ennél a foglalkozáscsoportnál nagyobb a hajlandóság akár távolabbról is beírni a diákokat Aszódra, viszont nem jellemző rájuk sem az iskola teljes elvégzése.

		Donatista		Grammatika		Szintaxis		Teljesen elvégezte		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Egyházi értelmiségi	Aszód	0	0%	5	19%	0	0%	6	14%	11	14%
	0-20	2	40%	0	0%	1	25%	8	18%	10	13%
	20-50	1	20%	14	52%	1	25%	24	55%	40	51%
	50-100	2	40%	4	15%	1	25%	6	14%	13	16%
	100-	0	0%	4	15%	1	25%	0	0%	5	6%
	Összesen	5	100%	27	100%	4	100%	44	100%	79	100%

Az egyházi értelmiségi rétegnél láthatóan eltérőek az eredmények. 100 km-nél nagyobb távolságból is érkeznek diákok, igaz nem sokan. Viszont 50-100 km-es körzetből is annyian, sőt, két fővel többen jönnek, mint 20 km-nél közelebből. Ennél a csoportnál is kitűnik a grammatikánál kilépők aránya, viszont ez a szám nem előzi meg az iskolát teljesen elvégzőkét, akik 50%-nál is nagyobb arányt képviselnek, hiszen 79 főből 44-en tették ezt. Egyedül a 100 km-nél messzebből érkezőknél nagyobb a grammatika képzésnél kilépők aránya az iskolát teljesen elvégzőkénél. Az 20 km-nél közelebből érkezők otthona például Hévízgyörk, Domony, Acsa, Kartal, utóbbi település teljesen katolikus, és a tanító gyereke jár Aszódra. A távolabbról, 50 km-nél közelebből jövők például Rákospalotán, Cinkótán, Patvarcon, Pencen, Egyházasdengelegen, Maglódon élnek. A távolabb élők között orosházit és hartait is találtam. Az egyházi értelmiség az egyetlen olyan foglalkozáscsoport, ahol a diákok 50% elvégezte a teljes iskolát. A távolabb eső településekről is többen érkeztek Aszódra.

		Donatista		Grammatika		Szintaxis		Teljesen elvégezte		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Egyházi értelmiségi	Aszód	4	33%	3	18%	1	100%	2	12%	10	21%
	0-20	0	0%	3	18%	0	0%	3	18%	6	13%

	20-50	6	50%	7	41%	0	0%	9	53%	22	47%
	50-100	2	17%	4	24%	0	0%	3	18%	9	19%
	100-	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
	Összesen	12	100%	17	100%	1	100%	17	100%	47	100%

Az értelmiségi réteg gyerekeinek 21%-a aszódi, de az 50-100 km távolságból beiratkozottak arányai is hasonló. A 20-50 km-es körzetből érkezők aránya majdnem 50%, 22 fő a 47-ből. Tehát az egyházi értelmiségiekhez hasonlóan, de a kézművesektől és kereskedőktől eltérően nem a helybelieknek a legmagasabb az aránya, ezeknél a foglalkozáscsoportoknál az iskola vonzáskörzete kiterjedtebb, főleg az Aszódtól 20-50 km-re fekvő településekre. Ennél a foglalkozáscsoportnál azonban, az egyházi értelmiségtől eltérően ugyanannyian végezték el grammatika képzésig az iskolát, mint ahányan teljesen befejezték azt, 17-17 főről beszélünk, azaz 36-36%-ról.

		Donatista		Grammatika		Szintaxis		Teljesen elvégezte		Összesen	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Uradalmi cseléd	Aszód	3	75%	1	25%	0	0%	0		4	44%
	0-20	0	0%	0	0%	1	100%	0		1	11%
	20-50	0	0%	1	25%	0	0%	0		1	11%
	50-100	1	25%	2	50%	0	0%	0		3	33%
	100-	0	0%	0	0%	0	0%	0		0	0%
	Összesen	4	100%	4	100%	1	100%	0		9	100%

Az uradalmi cselédek alacsony száma mutatja rossz gazdasági helyzetüket és az ebből adódó korlátozott lehetőségeiket. A 9 főből négyen aszódiak, ám csak egyiküknek sikerült az alapozó képzéseknél tovább lépnie, de ő sem fejezi be az iskolát. A legmagasabb osztály a szintaxis, azaz az utolsó előtti év, ameddig e csoport képviselőjének a gyereke eljutott, ő egyébként 20 km-es távolságon belül élt. Három diák közülük 50-100 km-es távolságból járt az aszódi iskolába. Ezt a csoportot kevesen képviselték az iskolában, és nagy részük, 9-ből 8 fő nem jut tovább a grammatikai képzésnél.

Tehát ebből a vizsgálatból kiderült számunkra, hogy a kereskedő, a kézműves és a gazda az a foglalkozáscsoport, melyeket főleg helyiek képviselnek, a messzebből érkezők száma alacsony. Az ők gyerekei főleg grammatikáig végzik az iskolát. Az iskolát teljesen elvégzők aránya a helyieknél a legmagasabb. Az nem egyházi értelmiségieknél és a gazdatiszteknél azt tapasztalhattuk, hogy távolabbról is hajlandóak beírni gyerekeiket az iskolába, azonban nem jellemző rájuk az iskola teljes elvégzése, a legtöbben mégis 20-50 km-es távolságból érkeztek

azok, akik teljesen elvégezték az intézményt, tehát ezeknek a csoportjaiknak a lehetőségeit kevésbé befolyásolja az intézmény a lakhelytől való távolsága. Az egyházi értelmiségieknél a legmagasabb az iskolát teljesen elvégzők aránya, ők azok, akiknél ez a távolságtól szintén független, emellett náluk a legmagasabb azoknak a száma, kik messzebből is ide íratják gyerekeiket.

III. A diákok későbbi élete -életpályaelemzések

1. Az eredmények elemzése

A diákok későbbi életének feltárásához egyházi anyakönyveket, életrajzi lexikonokat használtam, emellett Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848/49 című művét, M. Novák Veronika: A pozsonyi jogi akadémia diáksága című forrásközlését használtam. Segítségemre voltak még evangélikus gyülekezettörténeti munkák, folyóiratok, tiszticímtárak. 102 diák későbbi életét sikerült így feltárnom.

a. Iskolázási stratégiák

Ki milyen célból adhatta ide a gyermekét? Ennek a kérdésnek a feltételére Tóth Árpád, a Korall folyóiratban megjelent tanulmánya ösztönzött³⁷. Ő ugyanis egy teljesen új megközelítésből próbálja vizsgálni az iskolákban történt lemorzsolódást.³⁸ Tóth Árpád szerint az iskolának, mint szolgáltatásnak a vizsgálata még nem valósult meg a történetírásban, pedig fontos lenne tudni, hogy kik és milyen célból vették igénybe? Mivel ez az intézmény lehetőséget adott kapcsolati hálók építése mellett a társadalmi munkamegosztáshoz igazodó végzettség megszerzéséhez. Tóth Árpád arra hivatkozik, hogy a lemorzsolódás nem az oktatás sikertelenségét mutatja.³⁹ Szerinte ugyanis a gimnázium, esetünkben még algimnázium, első két évének elvégzése pont elegendő volt egy polgári családnak az adott társadalmi környezetbe való beilleszkedéshez, valamint a tanulás mellett fontos cél volt a kapcsolatépítés, főleg egy mezővárosi kereskedő és kézműves gyermekének, aki számára új lehetőséget adhat ez a lehetőség. A szerző a következő kérdéseket teszi fel: Kik végzik az iskolát? Milyen célból végezhetik az iskolát? Az utóbbi megválaszolásához érdemes megnézni az egyes csoportokba tartozó diákok által végzett osztályokat, valamint azokat az

³⁷ Tóth Árpád: A középiskoláztatás stratégiái. A pozsonyi középiskolák társadalomtörténete a 19. század első felében, Korall 3.-4. <http://www.korall.org/lapszam/3-4>

³⁸ Tóth 78.o.

³⁹ Tóth 79.o

egyedi körülményeket, melyek bizonyos rétegek viselkedésére kihathattak.⁴⁰Ezeket a kérdéseket vizsgálva foglalkozáskategóriánként megnézem, hogy hány diák hány osztályt végzett el. Hasonló vizsgálatokat már végeztem a vonzáskörzettel kapcsolatos fejezetben, most azonban foglalkozáscsoportonként szeretném megvizsgálni a végzett osztályok számát. Az egyedi körülmények vizsgálatához részletesebb információkra lenne szükségem a diákokról, melyek jelenleg nincsenek birtokomban.

Mint azt már korábban bemutattam, az iskolában 6 osztály volt. Az első kettő a donatista, alapozó, mely felkészítés az elemi iskola után a magasabb fokú képzésre, valamint a nyelvoktatásra. A grammatika osztály a második két osztály, mely egy bizonyos fokú nyelvismereti és műveltségi szintet adott, és az eredmények alapján ezt tekinthetjük az első „kiszálló” osztálynak, mely egy polgároknak megfelelő végzettséget adhatott. A szintaxista osztály a két felső osztály, melyeket külön vizsgáltam, és az a tapasztalatom, hogy aki a grammatika osztályokon túl lép, az már az első évi szintaxis után nem fejezi be a tanulmányait. Aki az első szintaxis osztály évében, azaz az utolsó előtti tanévben hagyta ott az iskolát, alacsony számuk miatt, valószínűleg az előzetes tervektől eltérően, önmagán kívülálló, pl. anyagi, okok miatt morzsolódott le, de az is elképzelhető, hogy iskolát váltott.

Az iskoláztatási stratégiát először a birtokosok körében vizsgálom. Ebbe a csoportban azokat a nemeseket elemzem, akik esetében a Matriculában a birtokos jelzőt foglalkozásként adta meg, tehát feltételezhető, hogy ők csupán birtokaikból éltek. Érdekes, hogy ennek a húsz főnek a 45%-a a grammatika osztály után otthagyta az iskolát. A grammatika osztálynál kilépők nagy része evangélikus, 14 személyből 11. Csak 20%-uk végezte el a teljes iskolát, és ugyanennyien hagyták abba a szintaxis első osztályánál, az utolsó előtti évben. A birtokos családok vizsgálata még várat magára, de fontos része a kutatásnak, mint általában az összes nemesi család elemzése. Ezt a hiányosságot pótolni fogom.

Az értelmiségi réteget ennél a vizsgálatnál szétválasztottam. A klasszikus értelmiséget, az egyházi értelmiséget külön kategóriaként vizsgálom. Ezzel az a célom, hogy a három csoport között rejlő esetleges különbségeket kimutassam. A második elemzett kategóriát az egyházi értelmiség adja, feltételezhető, hogy az ő esetükben elsődleges cél volt az iskola teljes elvégzése. A feltételezésem igazolható, hiszen ebből a környezetből származó diákok 60%-a elvégezte az iskolát, tette ezt valószínűleg továbbtanulási szándékkal. Megjegyzendő, hogy a

⁴⁰ Tóth 79.o

kézműves és az értelmiségi réteg után, az egyházi értelmiségi volt a legmagasabb számmal jelenlévő réteg az iskolában. A lelkészgyerekeknek átlagnál magasabb arányban szerepeltek az iskolát teljesen elvégzettek között, 44 főről beszélünk, mely 20 fővel megelőzi a második helyen szereplő kézműveseket.

Az értelmiségi rétegnél 39% lép ki a grammatika osztálynál, és 38%-a fejezi be teljesen az iskolát. A többi diák az átmeneteknek tekintett osztályok között szóródik szét. A tisztartók gyerekeinek 45%-a hagyja abba grammatikánál az iskolát, és csak 28% végzi el teljesen. Valószínűsíthetjük, hogy az ő céljaik között is csak a grammatika megszerzése a fő cél. Ez azt jelenti, hogy tanulmányaikat egy másik intézményben kívánják folytatni, a felsőbb osztályok elvégzését valószínűleg egy másik intézményben szeretnék elvégeztetni a szülők a gyerekekkel, ahol az átlagnál magasabb szintig folyik az oktatás, hiszen a második szintaxis után a tanulmányok teljes befejezéséhez szükséges utolsó két évet mindenképpen egy másik intézményben kellene elvégezniük.

Ezt követően a kézművesek elemzésére térnék rá. Náluk 40% végzi grammatikáig az iskolát, és csak 17% fejezi be teljesen. Látható, hogy az egész iskolát elvégzettek között a kézművesek és a kereskedők gyerekeinek az aránya a legalacsonyabb, ha önmagukhoz viszonyítjuk az arányt, viszont a végzettek számát tekintve az egyházi értelmiségieket követik. Mivel még a gazdálkodók, jobbágyok saját csoportjukhoz viszonyított végzési aránya is magasabb, ezért feltételezem, hogy e mögött a jelenség mögött tudatos stratégia rejlik.

A vizsgálat azonban felvet még egy lényeges kérdést: mi lehetett az oka a jobbágyok viszonylag magas végzési arányának? Habár náluk 6%-al magasabb azok aránya, aki a grammatika osztálynál kilép, mégis a kereskedőkkel és a kézművesekkel összehasonlítva náluk magasabb a végzők aránya. Véleményem szerint – ami ... alapul – a jobbágyok nagyobb részének célja a továbbtanulás, a társadalmi felemelkedés volt, míg a kereskedőkre és kézművesekre más stratégia volt jellemző, ők már részesei voltak egy biztos anyagi pozíciót jelentő csoportnak, ahol az iskola célja nem az emelkedés, hanem a pozícióőrzés, a szülők foglalkozásának a továbbvitele lehetett. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy a kereskedőknél és kézműveseknél volt a legnagyobb az első, alapozó osztályból kiesők aránya. A Matricula egy részükénél fel is tüntette, hogy a további tanulmányok helyett elmentek kézműves szakmát végezni.

. Én erre azt a magyarázatot adnám, hogy talán a jobbágyság nagyobb részének célja a továbbtanulás, a társadalmi felemelkedés, míg a kereskedők és kézművesek a saját rétegükben akarnak maradni, talán a saját szüleik foglalkozását szeretnék továbbvinni, és csak az ehhez szükséges tudást igyekeznek megszerezni. Egyébként a kereskedőknél és kézműveseknél a legnagyobb az első, alapozó osztályból kiesők aránya. Sokaknál elképzelhető, egy részüknél fel is van tüntetve a Matriculában, hogy a polgári irányú iskola elvégzése helyett elmentek kézműves szakmát tanulni.

Természetesen elképzelhető az is, hogy az iskolát félbehagyó diák egy másik intézményben folytatta tanulmányait. Ezt a kérdést csupán úgy tudom vizsgálni, hogy a a diákok későbbi foglalkozását összevettem az elvégzett osztályok számával. Erre vonatkozóan ugyanis, szemben az Aszódon kívüli iskolavégzéssel, vannak adataim.

Először nézzük meg a kereskedő és kézműves szülők gyerekeit. 31 ilyen családból származó diáknak sikerült megtalálnom a későbbi foglalkozását. Ebből 13-nál tapasztaltam társadalmi felemelkedést, tehát azoknak a kézműves és kereskedő szülők gyerekeinek, akiknek a későbbi életéről információval rendelkezek, 42%-nál társadalmi felemelkedést találtam. A maradék 58% a szülő foglalkozását vitte tovább. Akiknél társadalmi felemelkedést tapasztalunk, azok közül csupán 4 személy végezte el teljesen az iskolát, 1 diák lépett ki az utolsó előtti évben, 5-en grammatikáig végezték az iskolát, és hárman az alapozó képzések valamelyikénél elhagyták az iskolát.. Azok közül, akiknél társadalmi felemelkedést tapasztaltam, de nem végezték el a teljes iskolát találtam egy katolikus vallásút, akinél a felekezeti hovatartozás indokolja az iskolaváltást, emellett egy olyan diák is van közöttük, aki az iskola 1854-es visszaminősítése után járt az iskolába. Azoknál a kézműveseknél, akik nem léptek később értelmiségi pályára 50%, azaz 9 fő grammatika képzésig végezte el az iskolát, 5-en pedig a donatista képzésnél szálltak ki. Három fő az utolsó előtti évben hagyta el az iskolát, és egy valaki végezte el teljesen. Náluk feltételezhetünk némi tudatosságot. A 9 diák jegyeit tekintve, akik grammatika képzésnél fejezték be az iskolát, és később kézművesek, vagy kereskedők lettek, a következőket állapítottam meg. 1 diák eminens tanuló, 4-en közepes tanulók ,van két jeles tanuló, valamint egy jeles, akinek pár ma négyesnek megfelelő jegy csúszott be. Egy diák jeles, az utolsó éveiben rosszabb jegyekkel, valamint találunk valakit, aki jó tanuló 1-2 gyengébb jeggyel, a gyengébb jegy alatt 3/4 körüli osztályzatot értek. Tehát a jegyeik nem feltétlenül indokolják az iskola befejezését.

gyerekei közül 8-nak (20%) találtam információt a későbbi életéről, közülük öt esetben (62%) találtam társadalmi felemelkedést: egy-egy fő hivatalnok, orvos és katona lett kettő

pedig evangélikus lelkész. Az öt gazdálkodó fiúból, akiknél társadalmi felemelkedést látunk, közülük csupán hárman végezték el teljesen az iskolát, egy valaki grammatikáig végezte, és van, aki donatistáig jutott. Az utóbbi két diák helyi volt, a többi három idegen.. A donatista képzés után kilépő Chugyik Pál már akkor járt az iskolába, mikor azt visszaminősítették, esetében tehát érthető az iskolaváltás. Azok közül, akiknél nem tapasztalunk társadalmi felemelkedést, az egyik gazda fia még az első félév előtt elhagyta az iskolát, Benkó Mihály pedig két év alatt látványosan lerontotta a jegyeit és ezt követően távozott a grammatika képzésnél. A harmadik diák neve mellett pedig azt olvashatjuk megjegyzésként, hogy az első tanév második félévében azért hagyta el az iskolát, hogy gazdálkodhasson. A gazdálkodóknál nem feltételezem hogy stratégiai okokból csak pár évet végeznek el az iskolában.

Az iskolázási stratégiák szempontjából más társadalmi rétegeket, értelmiségieket és birtokosokat nem érdemes megvizsgálnom, azonban a következő elemzésemben ők is benne lesznek.

Összességében megállapítható, hogy a kutatás ezen forrásai alapján nem találunk egyértelmű bizonyítékot sem az iskola osztályainak stratégiai okokból való tudatos végzésére, de annak cáfolata sem egyértelmű. A kézművesek és kereskedők magatartása alapján láthatóan van némi esély arra, hogy egy részük tudatosan csak a képzés közepéig szeretne tanulni, a gazdánál egyértelműnek tűnik, hogy aki nem végzi el teljesen az iskolát, az tanulmányi eredményei vagy családi háttere miatt morzsolódik le.

b. Rekrutáció és mobilitás

A 487 diákból, akik 1833-1862 között az aszódi latin iskolába jártak, 102 diáknak találtam rá a későbbi foglalkozására. Ehhez egyházi anyakönyveket használtam, valamint életrajzi lexikonokat, evangélikus egyházi folyóiratokat, tiszticímtárat, valamint emellett Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848/49 című művét, M. Novák Veronika: A pozsonyi jogi akadémia diáksága című forrásközlését használtam.

	1833-1843			1844-1854			1855-1862			
	csökken	-	emelkedik	csökken	-	emelkedik	csökken	-	emelkedik	Összesen
Alkalmazott						1			1	
Gazdálkodó		1	2		3	2			1	
Kereskedő		2	1			1				
Kézműves		6	3		10	6		3	1	
Értelmiségi		9			5					
Egyházi ért.		17	5		12	2		1		
Birtokos		1								
					6					
Összesen		36	11		36	12		4	3	102

A 102 diák közül, akiknek rendelkezünk adatokkal a későbbi életéről, 46 követte az apja foglalkozását, 53 választott más foglalkozást, és 3-nál nem ismerjük a szülő szakmáját és társadalmi helyzetét.

Mint az előző vizsgálatból már kiderült, 31 (58%) kézműves és kereskedő családból származó diák vitte tovább az apja foglalkozását, legalábbis kézműves maradt. Közülük 8 követte apja foglalkozását: Farkas János csizmadia lett, Mikljan Mihály szűcs, Holko János kalapos, vagy Biller Ferdinánd pék. Négyen kézművesek maradtak ugyan, de más foglalkozást választottak. Faska Sámuelnek varga volt az apja, ő csizmadia lett. Hejtmén Pál apja szabó volt, ő pék lett. Intibi György apja szűcs volt, ő pedig a mészáros szakmát választotta. A többi kézműves foglalkozásáról nincs más információ a foglalkozáscsoporton kívül.

Az ismert adatokkal rendelkező nyolc személy között azonban csupán egy volt kereskedő: zsidó házaló, Poláček Miksa fia, Lipót, aki később szintén kereskedő lett.

A gazdákkal kapcsolatos információimat is ismertettem már, 8 diákból hárman követték apjuk foglalkozását.

Az értelmiségi szülők (26 fő) gyerekei közül Az értelmiségi szülők gyerekei közül 50-nek tudjuk a későbbi foglalkozását. Közülük 34 fő – 29 evangélikus, három református és kettő katolikus – lett egyházi értelmiségi. A 34 egyházi értelmiségi szülő gyereke közül 21 maradt egyházi értelmiségi. Tizenhét főkövette pontosan az apja foglalkozását, azaz ugyanúgy tanító, vagy lelkész lett, mint az apja volt. Ez a 17 diák, mind evangélikus volt. A 29 evangélikus egyházi értelmiségi gyerekei közül még ketten lettek egyházi értelmiségiek. Összességében tehát az egyházi értelmiségiek gyerekei nagy arányban vitték tovább az apa foglalkozását (21 fő, 61%).

A 9 nem egyházi értelmiség közül öten folytatták apjuk foglalkozását. Dömök József apja például adószedő volt, ő maga is adófelügyelő lett, egy izraelita tanuló, Hasenfeld Emánuel, ugyanúgy orvos lett, mint az apja. Azonban hogy ellenpéldát is említsek, egy adószedő két fiából, Posch Kálmánból és Posch Lajosból, evangélikus lelkész lett.

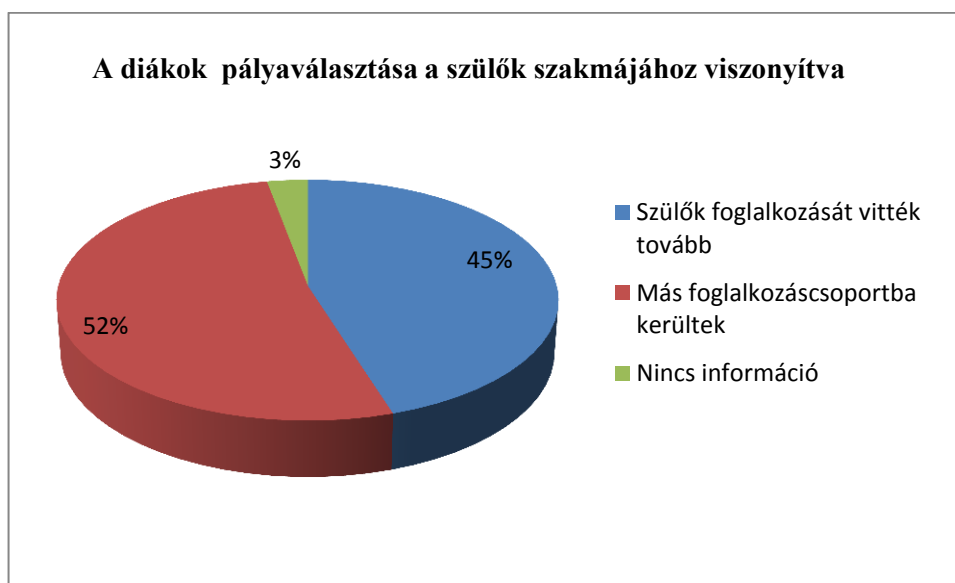
A hét tisztartógyereke közül csupán egy vitte tovább az apja foglalkozását. Hárman lelkészek lettek – egy református, két evangélikus –, egy takarékpénztári tanácsnokot, egy jegyzőt is találunk közöttük.

Összességében megállapítható, hogy értelmiségi rétegen belül a pályakövetés aránya 50% körüli volt.

Az ismert adatokkal rendelkező hat birtokos fiúból egy-egy ítélőbíró, hajóskapitány, főszolgabíró, főügyész, tanító és ügyvéd lett.

Tehát a vizsgált 102 diák tekintve 45%-a folytatta apja foglalkozását. Ebben az arányban az egyházi értelmiségiek és kézművesek is szerepelnek, akik tágabb értelemben vitték tovább az apjuk foglalkozását, tehát maradtak ugyanabban a foglalkozáskategóriában, de esetleg más lett a szakmájuk (pl.: mészáros szülő gyerekeszabó lett, de kézműves maradt, vagy tanító szülő fia lelkész lett.)

A szüleik foglalkozását folytató diákok aránya a kézműveseknél volt a legnagyobb(58%). Az értelmiségi rétegnél 48%-t tapasztaltunk. Ha azonban az értelmiségi réteget szétbontjuk: a tisztartóknál 14%-os a rekrutáció aránya, az egyházi értelmiségi rétegnél 61% (ezen belül az evangélikusoknál 74%), a világi értelmiségnél pedig 55%. Legalacsonyabb értékkel a gazdáknál találkozhattunk (38%)

Most pedig nézzük meg a társadalmi mobilitás mértékét, lehetőségeit az aszódi latin iskolában. Felemelkedésnek számoltam azt is, hogyha egy diák az apja foglalkozását vitte tovább, de magasabb karriert futott be. Így bizonyos esetekben a kettő fedi egymást.

A 102 diákból 24-nél tapasztaltam társadalmi felemelkedést. Ez 23%-ot jelent, tehát közel ¼-et. Nézzük meg ennek a jelenségnek is a foglalkozáskategóriánkénti vizsgálatát.

Kezdjük a kézművesekkel. A 31 kézműves családból származó diák közül 14-nél mutatkozik társadalmi felemelkedés. Ez 45%-ot jelent. A 14 diáknak a fele egyházi értelmiségi pályát választott, 7 fő. Például Massáni Mihály mészáros fia evangélikus hittantanár lesz a Lévai Állami Tanítóképzőben, de előtte teológiát tanul és felszentelik lelkésznek. Vagy például Jungmann Dániel aszódi szabó fia Rákoscabán lesz lelkész. De például Bukovsziky János a Békéscsabai Algimnázium tanára, majd iskolaigazgatója lett, emellett levéltárnok volt. De milyen pályát választottak azok, akik nem az egyházat kívánták tovább szolgálni? Például Kirschner Mihály, aszódi katolikus pintér fia állomásfőnök lett.

Érdekes Weisz Lajos esete, aki rézműves lett, mint az apja, majd a harmadik generáció, Lajos fia, ifjabb Weisz Lajos Aszódon lett jegyző. Vagy vegyük például Petőfi Sándort, és a testvérét, Istvánt, egyikük értelmiségi lett, a másik tisztartó, édesapjuk pedig mészáros volt.

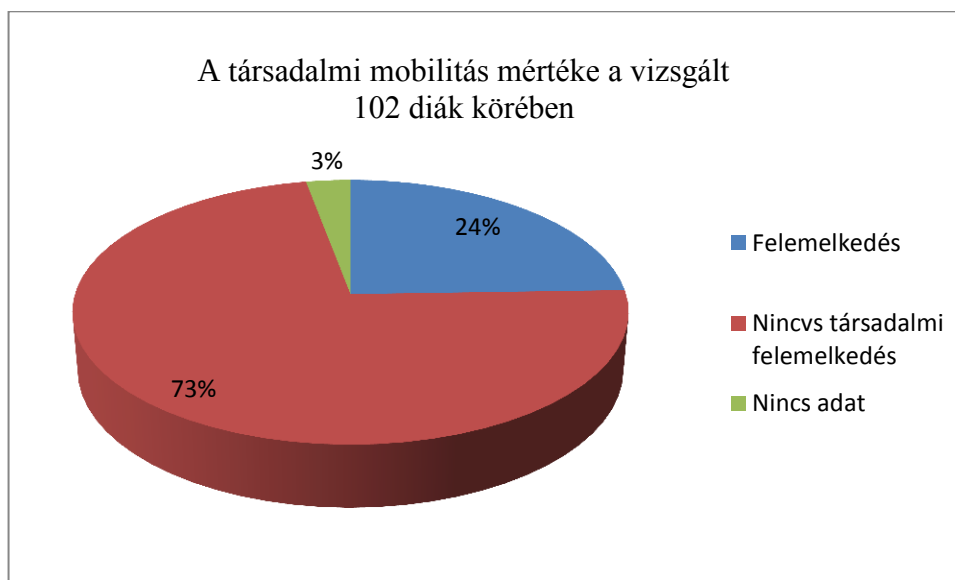
Most pedig nézzük sorra a gazdálkodókat. A 8 jobbágyfiú közül 5-en választottak értelmiségi pályát maguknak, tehát 62%. Közülük ketten lettek lelkészek, valamint egy tanító (ők mind evangélikusok), egy orvos és egy katona található közöttük. Brunner Mátyás iklandi gazda fia Soltvadkerten lett tanító, míg Chugyik Pál aszódi gazdálkodó fia Aszódon lett lelkész, és az aszódi latin iskolában, vagyis akkor már Aszódi Ágostai Evangélikus Algimnáziumban lett tanár. Masnyik János szintén aszódi jobbágycsaládból származik, ő Tiszafehérváron lett evangélikus lelkész, érdekes módon testvére, Márton gazdálkodó lett. Szokolay János a szabadságharcban harcolt, huszármester. Kerek György aszódi jobbágycsaládból származik, később pár faluval arrébb, Acsán lesz orvos. Az ő személye kiváló példa arra, hogy a társadalmi felemelkedést nem csak a papi pálya szolgálja, habár sokan az egyházi pályát választották e-célból.

Egy uradalmi cselédnél is találtam példát a társadalmi mobilitásra, Greszler György Gyula, Greszler Vilmos lovász fia evangélikus lelkész lett.

Most pedig vizsgáljuk meg az értelmiségieket, bár náluk társadalmi felemelkedés alatt azt értem, ha valamelyik diák később az apjánál nagyobb karriert fut be. Ilyen ifj Esztergály Mihály, aki lelkész apjával szemben az esperesi rangig jut el, mint ifj Sárkány Sámuel is. Kaszner Lajos, apja Béren elemi iskolai tanító, míg fia mérnök lesz, majd a Miskolci

Gimnáziumban mérnök tanár. Thobusz János apja szintén tanító, ő pedig esperes lesz. Az értelmiségieket tekintve 50-ből 6-an értek el magasabb karriert apjuknál, ez 12%-ot jelent.

Összességében a társadalmi felemelkedés aránya a gazdáknál volt a legnagyobb, 62%-os. Viszont kevés földművelő íratotta be az aszódi latin iskolába a gyermekét. A kézműveseknél 45%-os az arány, viszont ez 14 főt jelent, szemben az 5 földműves családból származó diákkal. Az értelmiségi rétegnél pedig 12%-os ez az arány.

Tehát megállapíthatjuk, hogy a diákoknak volt lehetősége a társadalmi felemelkedésre. Természetesen ez nagyban függött a szülő gazdasági hátterétől, hiszen valószínűleg az iskolát elvégző jobbágygyerekek a módosabb gazdák fiai közül kerültek ki, ugyanez lehet a helyzet a kézművesekkel. Azonban ez a vizsgálat is akkor lesz teljes, ha a kézművesek és a gazdák anyagi helyzetét részletesen feltártam. Azonban a jól tanuló, de hátrányos helyzetű diákokért kiállt Koren István, és sokszor sikeresen szerzett nekik anyagi támogatókat. Mindez a levelezéséből tudjuk, hiszen három olyan levelet is találtam, ahol egy-egy szegényebb sorsú diák érdekében az espereshez fordul segítségért, valamint egy megárvult diák is Koren Istvánhoz fordult oktatásainak költségének ügyében.

IV. Összegzés és további célok

Dolgozatomból az aszódi latin iskola diákságának társadalmi összetételét ismerhettük meg. Ezt foglalkozáskategóriai és társadalmi rang szerinti vizsgálatokon keresztül is igyekeztem bemutatni. A társadalmi összetétel és a felekezeti hovatartozás összefüggéseit is igyekeztem feltárni, valamint az iskola vonzáskörzetének részletes bemutatásával az iskola és a város iránti kereslet földrajzi aspektusai mellett igyekeztem rávilágítani, hogy mennyiben befolyásolhatta az iskolától való távolság az egyes foglalkozáscsoportokból származó szülők döntéseit. Kiderült számunkra, hogy az iskola a régió evangélikus értelmiségi rétegének utánpótlását látja el, emellett a város és szűkebb környékének kézműveseinek és kereskedőinek a kedvelt iskolája. Láthattuk, hogy a lemorzsolódás aránya magas, az evangélikus értelmiségi réteg gyerekei körében a legkisebb az aránya, de náluk is 50%-os. Ezzel összefüggésben azonban meg kell jegyezni, hogy a Pozsonyi Líceum és Selmecbányai Líceum vonzáskörzetében van Aszód, mindez a már feltárt életutakból is kiderült. A diákok társadalmi felemelkedésének vizsgálatára is sor került dolgozatomban. A következő lépésben a diákok életpályáját szeretném elemezni, ehhez azonban még nem áll elég forrás a birtokomban, mivel az életrajzi lexikonok, folyóiratok, tiszticímterek mellett más forrásokra is szükségem van. A diáksággazdasági hátterének vizsgálata is hiányos, hiszen a valódi társadalmi rétegződést csak ez alapján a vizsgálat alapján ismerhetnénk meg. A nemesek birtokviszonyainak feltárása mellett szükség van adóösszeírások, végrendeletek, periratok feldolgozására is. A jövőben ezeket a vizsgálatokat megszeretném valósítani.

Távolabbi célom a korabeli (főleg 1848 utáni) aszódi társadalom részletes vizsgálata. Ez a város ad otthont az iskolának, és a kutatásomat szeretném kiterjeszteni az egész város vizsgálatára, melybe természetesen beleilleszteném a város életében fontos szerepet játszó intézményt, mely a város és a térség életére erősen ható társadalmi mobilitációs csatorna, szerepét tölti be. Az evangélikus középiskola helybéli diákjainak későbbi életén keresztül vizsgálódva is mélyebb rálátást kaphatunk erre a kérdésre. Szeretném bemutatni a város foglalkozásszerkezetét, felekezeti és nemzetiségi megoszlását, valamint az egyének életvezetési stratégiáit, utóbbit a kivándorlás és a városlakók kapcsolatainak: házasság, tanúk, keresztszülők- tehát a kapcsolati hálók alakulása alapján.,. A társadalmi összetétel vizsgálatához az aszódi lakosok birtokviszonyait, annak a jobbágyszabadítás utáni rendezését, valamint vagyoni viszonyait is szeretném feltárni. Az Aszódon élő kisnemeseket külön megvizsgálom.

Mindezek mellett a Podmaniczky család és Aszód kapcsolatát is szeretném feltárni, hiszen az aszódi középiskolával kapcsolatos kutatásaim során egyértelművé vált számomra, hogy a Podmaniczky család, a város, és az evangélikus egyház között szoros kapcsolat állt fenn, életük összefonódott. A Podmaniczky család iratait és az Evangélikus Egyház Aszódra vonatkozó forrásait mindenképpen szeretném részletesen feldolgozni, hiszen a 19. században egy közösség életének egyik legmeghatározóbb szereplője az egyház, valamint a mezővárosok és falvak esetében a földesúr.

Bibliográfia

- Asztalos István: Az aszódi latin iskola története 1728-1948, Aszód, 2003
- Asztalos István: Kisváros a Galga mentén I. Aszód, 2004.
- Asztalos István: Kisváros a Galga mentén II. Aszód, 2004.
- Bácskai Vera: Városok Magyarországon az iparosodás előtt, Osiris kiadó, Budapest, 2007
- Benda Gyula: Kisvárosi társadalom és gimnáziuma. Egy mezővárosi gimnázium helybeli diákjai a 19. század első felében, Korall 3.-4. <http://www.korall.org/lapszam/3-4>
- Benda Gyula: Társadalomtörténeti tanulmányok, Budapest, Osiris, 2006
- Benda Gyula: Zsellérből polgár - társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban (Keszthely társadalma 1740-1849)
- Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848/49 Zrínyi katonai kiadó, Bp. 1983
- Czoch Gábor A városi népesség és a város meghatározása körüli viták Magyarországon az 1840-es években http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/01_szam/05.htm
- Czoch Gábor: Kassa polgársága a 19. század első felében, Limes, 1998, 2-3.
- Detre János: Az evangélikus iskolák, in Frakas Rozália szerk. Studia Comitatus- Művelődéstörténeti tanulmányok, A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága kiadásában, Szentendre, 1996.-
- Gergely Jenő-Kardos József-Rottler Ferenc: Az egyházak Magyarországon, Korona Kiadó, Budapest, 1997
- Gergely Jenő-Kardos József-Rottler Ferenc: Az egyházak Magyarországon, Korona Kiadó, Budapest, 1997
- Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- Karády Viktor: Magyar kultúrfölény, vagy iskolázási deficit?Újabb adatok a honi középiskolások dualizmus kori nemzetiségi összetételéről (1882-1915) in Korall, 2001. tavasz-nyár 130. o
- Keszei András: A kulturális környezettől a társadalmi feltételekig in Korall 3.-4. sz.
- Kövér György: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 21. század közepéig, Budapest, 2006.
- Dr. Kutas Ferenc: A szarvasi Vajda Péter Gimnázium és Szakközépiskola Jubileumi Emlékkönyve, Szarvas, 2002

- Lengvári István: A Pécsi Ciszterci Gimnázium tanulói 1851-1911. in Korall 3-4.
- Molnár Imre: Az orosházai evangélikus gyülekezet rövid története, Orosháza, 1930
- N. Novák Veronika: A pozsonyi jogi akadémia diáksága, Budapest, 2007
- Nagy Péter Tibor: Utak felfele, oktatás és társadalmi mobilitás a 19.-20. századi Magyarországon Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2010
- Pozsgai Péter: Kézművesek és kézműves családok Tolnán a 19. században in. Korall 3.-4.-
- Pukánszky Béla-Németh András: Magyar neveléstörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. 1996.
<http://mek.niif.hu/01800/01893/html/09.htm>
- Rosenauer Károly: A besztercebányai evangélikus gyülekezet története, Besztercebánya 1876.
- Sasfi Csaba (szerk.): Iskola és társadalom, tanulmánykötet, Zalaegerszeg, 1996
<http://www.zml.hu/letoltes/zgy41.pdf>
- Sasfi Csaba: Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: négy dunántúli nemes ifjú kiművelése a reformkorban in Korall 3.-4. sz.
- Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777-1848). *Soproni Szemle* 2003. 4. sz. 333-349.
- Sárkány József: Emlékkönyv a ceglédi reformáció 400. évfordulójára, Cegléd, 1928
- Szathmári Judit: A magyarországi protestáns egyházak az önkényuralom éveiben. in. Fazekas Csaba: Fiatal egyháztörténészek írása, Miskolc, 1999.
- Tóth Árpád: A középiskoláztatás stratégiái. A pozsonyi középiskolák társadalomtörténete a 19. század első felében, Korall 3.-4. <http://www.korall.org/lapszam/3-4>
- Tóth Árpád: Polgári stratégiák Kalligram kiadó, 2009 *Zsombékok*. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon, szerző: Kövér György (szerk.) Századvég, Budapest, 2006
- Wladár Miksa: A sziráki ágostai evangélikus gyülekezet története, Szirák, 1888
- Zslinszky Mihály: A szarvasi ágostai evangélikus gyülekezet története, Szarvas, 1874.

Források

- Aszódi evangélikus születési, házassági és halotti anyakönyvi kivonatok 1840-1920
- Aszódi katolikusszületési, házassági és halotti anyakönyvi kivonatok 1840-1920
- PMTd 91.101.1, Matricula, iskolai anyakönyv 1833-1862 PMTd: Petőfi Múzeum Történeti dokumentációs gyűjteménye

Nyomtatott források

- A magyarhoni ágostai evangélikus egyház egyetemes névtára, Pest, 1848
- A magyarhoni ágostai evangélikusok névtára 1848-1940

- A Tiszai Ágostai Hitvallású evangélikus egyházkerület tiszti névtára statisztikai adatokkal megtoldva. Rozsnyóm 1873.
- Evangélikus egyház és iskola 1883-1910
- Fényes Elek: Magyarország Geographiai Szótára, Budapest 1851
<http://www.arcanum.hu/fszek/lpext.dll/?f=templates&fn=main-h.htm&2.0>
- Fényes Lajos: Az ágostai evangélikus Gutai gyülekezetének története, Guta 1897
- Gyülekezettörténet Miskolc 1883
- Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek:, Forrásgyűtemény a dunántúli ágostai evangélikus egyházkerület történetéhez. Sopron, 1910.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, Budapest, 1891.
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>
- Tiszti Címtár 1873-1944.
- Tótkomlós története, Gyoma, 1896
- Zsinka Ferenc: Magyar protestáns egyháztörténeti adattár, 1902-1934.

Mellékletek

1. melléklet: Az egyes foglalkozáscsoportokba került szakmák, és képviselőinek száma.

Szellemi foglalkozású: jegyző (6), gyógyszerész (3), ügyvéd (7), jogi végzettségű táblabíró (5), adószedő (6), orvos (10), sebészorvos (2), postamester (1), mérnök (2), állatorvos (1) újságíró (1) városi szenátor (1)

Egyházi-értelmiségi: lelkész (48), rabbi (2), segédlelkész (2), iskolaigazgató (1), tanító (33)

Gazdatiszt: kasznár (3), tiszttartó (17), számvevő- számtartó (2), uradalmi ispán (7), jószágfelügyelő (1), gazdatisztként megjelölt: 7.

Kézműves: kádár (1), szabó (15), kovács (6), varga (4), mészáros (21), nyereggyártó (4), tímár (7), lakatos (3), szűcs (9), ruhafestő (2), pék (2), molnár (13), pintér (3), szakács (3), cukrász (1), fésűs (2), csizmadia, (14) könyvkötő (1), pintér, szappanos, asztalos (2) kalapos (2), kőműves (1). rézműves (2) 17-en csak kézművesként vannak megjelölve.

Kereskedő: kereskedő (43), vándorkereskedő (1), szatócs (1), vendégfogadás (4), borász⁴¹ (1), kocsmáros (2), papíroskereskedő (1)

Mezőgazdasági dolgozó: jobbágy vagy gazda (23), bérlő (12), zsellér (7)

Alkalmazott/szolga: juhász (1), erdész (3), kocsis (2), lovász (1), kocsis (2) harangozó (1)

2. melléklet

2.	Megye	diákok száma
Aszód	Pest	171
Pest	Pest	19
Acsa	Pest	10
Hévizgyörk	Pest	10
Domony	Pest	9
Pécel	Pest	9
Csővár	Pest	8
Rákoskeresztúr	Pest	8
Szirák	Nógrád	8
Bér	Nógrád	7
Bag	Pest	6
Cegléd	Pest	6
Penc	Nógrád	6
Tápiószele	Pest	6
Vanyarc	Nógrád	6
Gödöllő	Pest	5
Pilis	Pest	5
Szentmártonkáta	Pest	5
Alberti	Pest	4
Cserhátszentiván	Nógrád	4
Kiskőrös	Pest	4
Abony	Pest	3
Bágyon	Nógrád	3
Bénye	Pest	3
Bodony	Heves	3
Cinkota	Pest	3
Egyházasdengeleg	Nógrád	3
Ercsi	Fejér	3
Farmos	Pest	3
Galgaguta	Nógrád	3
Galgagyörk	Pest	3

⁴¹ A borászt azért a kereskedőkhöz soroltam, mert a forrásomban egy borász szülőt találtam, és ő Pest városában bort mért, tehát kereskedett vele.

Iklad	Pest	3
Jászkisér	Jászság	3
Nagykökényes	Nógrád	3
Tóalmás	Pest	3
Vác	Pest	3
Váchartyán	Pest	3
Varsány	Nógrád	3
Veresegyház	Pest	3
Bercel	Nógrád	2
Buda	Pest	2
Csömör	Pest	2
Gede	Nógrád	2
Káva	Pest	2
Losonc	Nógrád	2
Mohora	Nógrád	2
Pomáz	Pest	2
Ráckeresztur	Fejér	2
Rákospalota	Pest	2
Solt	Pest	2
Szügy	Nógrád	2
Tass	Pest	2
Vezseny	Heves	2
Zsidó	Pest	2
Aba	Fejér	1
Becske	Nógrád	1
Boldog	Pest	1
Borosznok	Nógrád	1
Csomád	Pest	1
Dány	Pest	1
Ebeck	Nógrád	1
Erdőmeg (Záhorce)	Hont	1
Esztergom	Esztergom	1
Fehérkút	Hont	1
Felsőpetény	Nógrád	1
Gyömrő	Pest	1
Gyöngyös	Heves	1
Gyöngyöspata	Heves	1
Harta	Pest	1
Hatvan	Heves	1
Hort	Heves	1
Igar	Fejér	1
Jászapáti	Jászság	1
Jobbágyi	Nógrád	1
Kálló	Nógrád	1
Kartal	Pest	1

Kosd	Nógrád	1
Körmöcbánya	Bars	1
Középpalojta	Hont	1
Lőrinci	Nógrád	1
Maconka	Heves	1
Maglód	Pest	1
Mike-Buda	Pest	1
Monostor	Heves	1
Nagycsalomja	Hont	1
Nagykőrös	Pest	1
Nagykürtös	Nógrád	1
Szeben	Sáros	1
Nagytarcsa	Pest	1
Nemesvámos	Veszprém	1
Orosháza	Békés	1
Pásztó	Heves	1
Patvarc	Nógrád	1
Prószék	Liptó	1
Recsk	Heves	1
Szada	Pest	1
Szarvas	Békés	1
Szécsény	Nógrád	1
Szécsényfelfalu	Nógrád	1
Szokolya	Nógrád	1
Felsősztrégova	Nógrád	1
Tápióbicske	Pest	1
Tápiósüly	Pest	1
Tápiószecső	Pest	1
Tázlár	Pest	1
Terény	Nógrád	1
Tura	Pest	1
Újpest	Pest	1
Váckisújfalu	Pest	1
Valkó	Pest	1
Vámosmikola	Hont	1
Verseg	Pest	1
Dunaegyháza	Pest	1
Bertalanfalva	Liptó	1